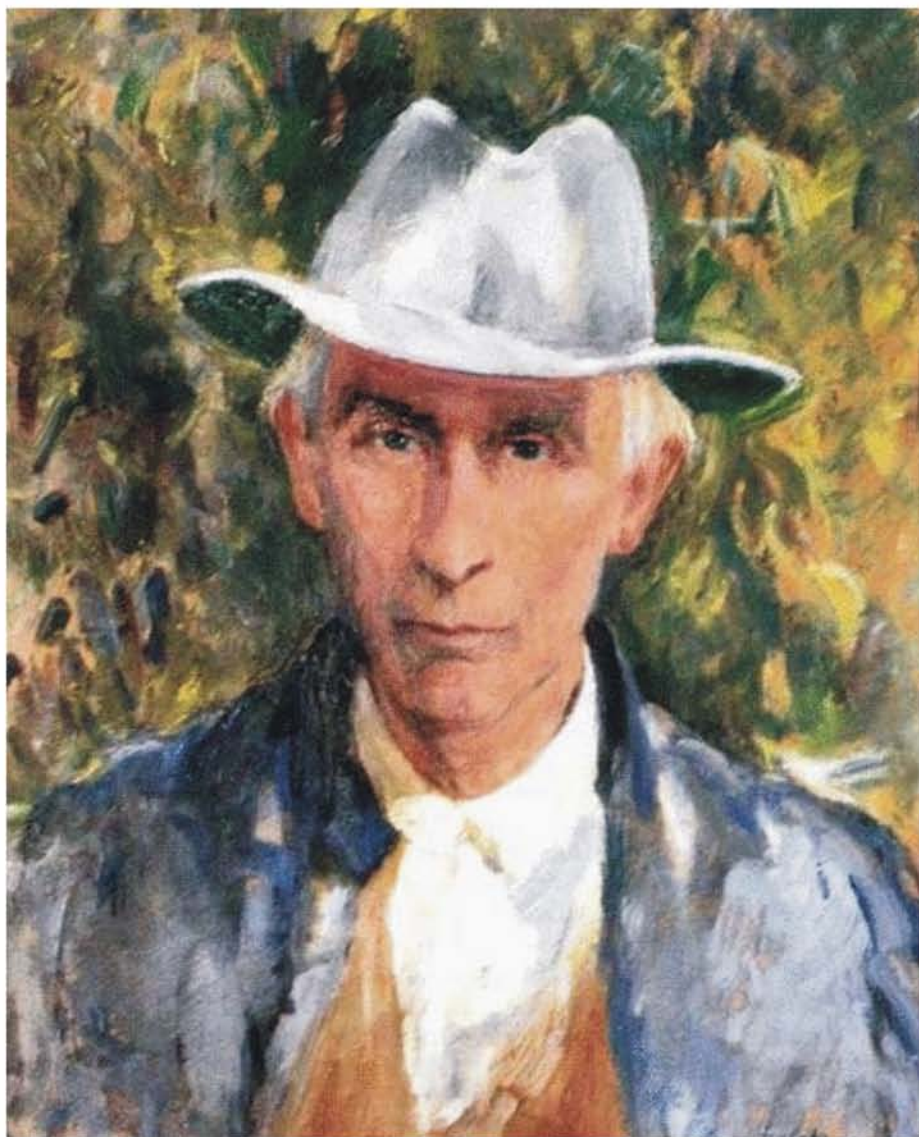

**M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S**

*Szalatnyay József:
Áprily Lajos portréja*

**2012/5.
NOVEMBER-DECEMBER**

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2012. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	760	960
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	720	920
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	450	550
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	720	920
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	760	960
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	500	660
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára <i>(Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)</i>	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0012	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 5–6. osztály	500	660
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1100	1350
TR 0017	Hangay Zoltán	Magyar nyelvi gyakorlókönyv	1100	1350
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	550	650
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	840	950
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	630	750
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály <i>(Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás; szerepel a tankönyvjegyzéken.)</i>	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály <i>(Átdolgozott kiadás)</i>	600	750

MAGYARTANÍTÁS

2012. 5. szám

LIII. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik elektronikus formában (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

**Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád**

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2012-re: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

JUBILEUM

- Málnási Ferenc:* Áprily tanár úr.
Tanulmányok és emlékezések Áprily Lajos nagyenyedi, kolozsvári és budapesti éveire 2
- Málnási Ferenc:* Két híres vers elemzése (Áprily Lajos: Az irisórai szarvas; Tavasz a házsongárdi temetőben) 4
- Jancsó Miklós:* Találkozásaim Áprilyvel 9
- Berényi Eszter:* Áprily Lajos, az igazgató 12
- H. Tóth István:* A gyökeres szó költőjének közelsége. Költővendégünk: Áprily Lajos 15

MŰELEMZÉS

- Kelemenné Szél Zsuzsanna:*
Hajnóczy Péter: Az unokaöcs 21

A TANÍTÁS MŰHELYE

- A. Jászó Anna:* Amit az egyetemisták nem tudnak 24
- Zimányi Árpád:* Helyesírás-tanításunk gondjairól 26
- Halász Rita:* A helyesírási kompetencia 15-16 éves szakiskolások körében 32

VERSENY

- Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny nyertesei (Sátoraljaújhely, 2012. október 12–14.) 38

KÖNYVSZEMLE

- A. Jászó Anna:* Kiss Gábor (szerk.): Régi szavak szótára 38

ÖTLETTÁR

- Raátz Judit rovata 40

E számunk szerzői:

Berényi Eszter, tanár, Budapest ♦ Halász Rita, tanár, Göd ♦ Jancsó Miklós, színművész, beszéd-tanár, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár ♦ A. Jászó Anna, egyetemi tanár, ELTE BTK ♦ Kelemenné Szél Zsuzsanna, tanár, Makó ♦ Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár ♦ Raátz Judit, tanár, ELTE BTK ♦ H. Tóth István, tanár, Balassi Intézet, Budapest ♦ Zimányi Árpád, tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

Málnási Ferenc

ÁPRILY TANÁR ÚR

Tanulmányok és emlékezések Áprily Lajos nagyenyedi, kolozsvári és budapesti éveire

Az Erdélyi Református Egyházkerület és a Kálvin Kiadó közös kiadása.

Kolozsvár – Budapest. 2011. július 20.

Szerkesztette Fenyő D. György.

A kötet anyagát összegyűjtötte és a grafikákat készítette Imre Lajos

Már a borítólapon Áprily Lajos portréja, Szalatnai József festménye, majd a cím utáni lapon Áprily arcképe, ifj. Tildy Zoltán fényképe nyomán készült ceruzarajz. A kötet szövegében pedig a brassói szülőház, a nagyenyedi Református Kollégium, a kolozsvári Ó-Kollégium, a budapesti Baár-Madas Gimnázium, Szentgyörgypusztá, Marosvécs és a parajdi otthon – fametszeteken.

„Költő és tanár, tanár és költő” – kezdi a bevezetőjét Fenyő D. György. „A költő alkot, a tanár átad, a költő eredeti, a tanár közvetítő, ... mindkettejük legfőbb munkaeszköze a nyelv: a költő általa formálja mondanóját, a tanár általa formálja diákjai személyiségét és tudását...”

Áprily Lajos több mint húsz éven át tanárként dolgozott, s aközben jelentek meg versei, verseskötetei... Hogyan sikerült olyan harmonikusan egyeztetnie két hivatását, ha egyiket sem érezzük csonkának, ... hanem mindkettőről azt érzi az utókor: a maga területén jelentőset alkotott. Hogy lehetett egyszerre kiváló költő és kiváló tanár? Kötetünk erre a kérdésre keresi a választ, elsősorban a tanári pályát, magatartást, munkásságot vizsgálva” – olvashatjuk a bevezetőben...

Vita Zsigmond Áprily városairól ír, Brassórol, melynek emlékét az *Egy pohár bor* c. verse is megidézi, Kolozsvárról, az „ifjúság lázadásainak, forrongásainak színhelyéről, amikor még az új idők emberéről álmodozott az ifjú, továbbragadja új idők zenéje, beléveti magát a forgatagba... Majd az egyetem, utána pedig Enyed, a Bethlen Kollégium, a „languos hullámú évek”, s az első boldog évek is, a családi gondok, aggodalmak, a háború vihara.... Mégis Enyed jelentette az otthon melegét és a biztonságot, a munka, a kötelesség..., az emberi és természeti élet szoros egységét.

Dávid Gyula írásában a kolozsvári éveket veszi számba, amikor a szerkesztői asztal és a tanári katedra újabb, kettős feladatát vállalta fel a fiatal szerkesztő-tanár... Az eddigi, a természetbe menekülő költő versei mellé sorakozik a *Rasmussen hajóján* – „egy élet szimbóluma” – de a *Versek a házikóról* is, amely a Donát-úti, „testi-lelki felfrissülést” adó nyaralót örökíti meg... Majd az *Így akarja a sors...* és a Reményik-válaszvers (*Elmégy*) és az a levélváltás, amelyben a Szülőföld és a Haza kettéválásának tragikus léthelyzete bontakozik ki...

Borzák István volt tanítványként emlékszik vissza hajdani tanárára, akinek a Lónyaiban tartott „órái üdítő oázisként élnek” még ma is emlékeiben... „Költői alkotás-lélektani vallomásokat hallottunk mi ottan, semmint szenvtelen tudóskodást. Tanárunk nem a tapintás stb. fiziológiai folyamataira volt kíváncsi, inkább a szinesztézia mibenlétére próbált rávenni költői példákkal.”

A Baár-Madas Gimnázium történetével ismerkedhetünk meg Tálasi Istvánné Varga Anna tanulmányából, majd a „tündérpalotát”, az iskolaudvart, az árnyas fasort bemutatva arra az időszakra emlékszik vissza, amikor 1934 szeptemberétől „intézmény és vezető, feladat és lelki alkat nagyszerű találkozásaként az Igazgatótanács Áprily Lajost, a széles látókörű lírikust, a nagy mű-

veltségű pedagógust választotta meg igazgatónak.” A szerző szép emlékként tartja számon, hogy a tanár úr azzal kezdte meg az első óráját, hogy felolvasta Reményik Sándor *Az ige* című versét, ők nagy áhítattal hallgatták, és azután nagy lelkesedéssel tanulták a magyar nyelvtant és irodalmat... Örömmel fedezték fel, hogy az Áprily név egy daktilusi versláb... Majd a tanári diploma megszerzése után az igazgató úr próbatanításra hívta, és a „lelket formáló pályán” pedagógustársa lett hajdani tanárának, igazgatójának. *Lajos bácsi – a nagypapa és a m fordító* alcímmel szomorú dolgokról olvashatunk: a diákok felvételre vonatkozó hivatalos, a zsidótörvények nyomán született utasításokat nem volt hajlandó végrehajtani, inkább nyugdíjazását kérte, mert élete mottója is volt: „A költő úgy egész, ha ember.”

Ezt a szállóigét igazolják a kötet további írásai is...

Újfalusy Klára: *Emlékezés Jékely Lajosra, tanárunkra*, Nemes Nagy Ágnes: *Emlékezés Áprily Lajosra* című előadásszövege és *Áprily és a természet* című cikke, H. Kiss Judit: *Pillanatképek a pedagógus Áprilyről*, Tusa Erzsébet: *„Szigetre mentett magvak”*, Domokos Józsefné Ozoray Márta: *Gaudeamus igitur* című írása, melyekben egy-egy személyes élmény, verselemzés, kirándulás stb. felemlegetésével idézik meg szeretett tanárukat, igazgatójuk emlékét...

Lőrincze Lajos nyelvész az Áprily-versek zenei élményeit, hangzását, dinamikus lüktetését idézi írásában, úgy érzi, hogy „a versek dallama, ritmusa és rájuk az emberi lélek visszhangja – egymást erősítő harmóniában olvad össze”: *Március, Fűzfa-zsongás, Tavaszodik, Vadlúd voltam...* Verseit újraolvasva felidézi, hogy a költő írt is néhány mondatot, gondolatot a *Nyelv r*-ben, mit jelentett, mit jelent neki a régi haza nyelve...A „harangszó-hangú falvak” emléke végigkíséri egész életén, a „fűszeres illatú” szavak visszavarázsolják a gyermekkor, az ifjúság tündérvilágába: *Múlt-íz, dallamos szavak – / Öröm szívemnek újra hallani.*” (*Tájszólás*)

A sok-sok személyes vallomás, visszaemlékezés, csilingelő verssor mellé tökéletesen beleillik György Ágnes, az egykori tanítvány, egy erdélyi körutat megörökítő Naplója, mert az igazgató úr többször vitte kirándulni is tanítványait, most pedig a költészetét is meghihető szülőföldjére vitt el egy csapat végzős lányt. Ezt a naplót azért is érdemes elolvasni, mert Áprily- és Reményik-idezetekkel teletűzdelve hagyta ránk az akkor fiatal lány: „Hunyadon kocsi vár reánk. Szaladunk át Kalotaszegen... Ünnephangulatú falunépek, megcsodálni való „cifra ruhák”. A Kalota Ady-emlékü hídja. Felbukkan Valkó... „Kicsi fehér templomotokba / Most minden erők tömörülnek”..... Bethlen utca 9. „Langyos hullámu évek, / remete-sors csöndes tanársoron...” „Enyedi csend...” ... Vonat, ének... Hegyek, fenyvesek, patakok, melyik „a lomha Marosba csengve siet”.... Keletre vetődött nyugati kultúra... „Túl zeng a Cenk, a fényben átölel / a háromszázastendős mélyü élet”.... És megint utazunk...Szamosvölgy. – Kolozsvár – „Túl a gyalui havas hegyeken / Hiszen – kékek a budai hegyek, / Kékek, s lilák is tán, ha jő az alkony, / De nincsen mégsem olyan alkonyat / Sehol a földön, mint a Szamosparton.”

A kötetet néhány tanítvány egy-egy rövid, villanásnyi vallomása után Áprily életének és műveinek kronológiája, valamint az írások lelőhelye zárja. A könyvet azzal a jóérzéssel teszem vissza a polcra az Áprily-verskötetek mellé, hogy még sokszor elő-előveszem, bele-beleolvasok... Hiszen a költőt szeretjük, tiszteljük csodálatos költeményeikért, most a lelkes tanítványok, pályatársak vallomásaiból a tanárt, a pedagógust is megismerhettük, becsülhetjük, tisztelhetjük, szeret-hetjük – aki becsülettel helytállt a „lelket formáló tanári pályán is...”

Málnási Ferenc

Két híres vers elemzése

1. Áprily Lajos: Az irisórai szarvas

(A 90 esztendő s költemény)

„De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama!

Az első világháborút befejező fegyverletétel, az 1920-as trianoni „békekötés” hatalmas érvágást jelentett az egész magyarságnak. Erdélyi nemzeti közösségünk magára maradt, gazdasági, politikai, kulturális szálakat szakítottak szét, de még fájdalmasabb volt a családi kötődések megszakadása. Máig sem tudjuk pontosan, hányan cseréltek hazát, keresték boldogulásukat az anyaországban, de a tengeren túl is... S akik maradtak? S akik az ellenkező utat vállalták? Benedek Elek, Kós Károly és sok-sok társuk a *Kiáltó* szövegben vallották, hogy közös irodalmi célok mentén, a transzszilvanizmus, a forró erdélyi lelkeség, öntudat, az itt élő népek különböző kultúráinak sajátos elegye, unikuma, meghatározó értéke jegyében helytállnak, alapelveként vállalták a természetközelség, a tájban gyökerező élet és művészet, az itt élő népek, kisebbségek és többség együttélésének szükségességét. Táborot kínáltak azoknak, akik a polgári humanizmus határain belül szerettek volna szót emelni a régió békéjéért, a kulturális kapcsolat-tartásért, a történelmi hagyományok életben tartásáért, hogy mindez Erdély felemelkedését szolgálja. A Nyugat eszméit elfogadva az önálló erdélyi irodalom életképessé tételét tűzték ki célul.

Ennek a körnek a lírikusai, a „helikoni triász”, Áprily Lajos, Reményik Sándor és Tompa László. Ez a nemzedék hitte, hogy a kisebbségi műveltség és az egyetemes értékek összekapcsolhatók, a természet kínálta számukra az állandóság és a biztonság jelképét, az erdélyi táj a maga konkrétságában jelenik meg verseikben, ám a leírt táj rejtett jelentéseket hordoz, személyek fölötti, örök tanulságokra, értékekre figyelmeztet. A költemény „rejtjelezett” üzenet megfejtése. (Láng Gusztáv)

Áprily Lajos költeményeiben a háborút megérő nemzedék sok más tagjához hasonlóan hangot kap az átélt szörnyű élmény s a belső sóvárgó vágy, amely az embert megtartja az embertelenségben, megerősíti a reménytelenség próbái között – a szülőföldön! Kuncz Aladár szerint Áprily Lajos költészete „Erdélynek egyik arca”. Áprily természetélményre építő költői világában a szülőföld szeretete elválaszthatatlan a szabadságvágytól, ez szólal meg *Az irisórai szarvas* című költeményében.

Nyomatott (eredetiben kézírásos) versszöveg, 9 versszak, 4-4 sorral. Tájéleíró és elbeszélő elemekből épül fel, három szerkezeti egységben:

1–2. versszak: a szarvasborjú foglyul ejtése (Bevezetés, bonyodalom)

3–7. versszak: „idősűrtő” elbeszélés, két határponttal –

„A simmentali borjának fogadta”, illetve

„És lett pompás agancsú háziállat” – a szarvas identitásváltása. (A bonyodalom kifejtése)

8–9. versszak: A szarvasbögésre a fogoly állat válaszol... (Tetőpont, megoldás).

A szöveg összefüggő egész: a talált szarvasborjút emberek nevelték fel – „borjúnak nőtt fel borjak között.”

A szöveg grammatikai kapcsolatait az alany-állítvány egyeztetésén túl a birtokos személyjeles szavakkal valósítja meg a költő: (egy tehén) **borjának** fogadta, **tőgyén**... csüngött, (homályba fogta) gyenge **testét**, a forrás **odvát**, nem láthatta **mását**, **szarva**... ütközött, (nem sejtette) **származását**, **párát** lehelte **szája**. (idegen lett) **otthona**, **testvére**, **mostohája**...

Személyragos igék a lírai keretbe foglalt történetet mesélik el:

E/3. személy ek:

levitte, fogadta, csüngött, elfeledte, fogta, megszomjazott, ivott, nem láthatta, ütközött, nőtt fel, lett, nézte, omlott, leszállt, bűgött, zihált, lett, hördült...

T/3. személy ek:

akadtak rá, csudálnak...

A szarvasborjúra vonatkozó szavak mind határozott névelős szavak, mintha az olvasó is ismerné a történetet, csupán három főnév – csobán, fenyővíz, dohány – előtt áll határozatlan névelő.

A kötőszók közül a 4–5. és a 7. szakasz elején található „És” mellérendelő funkcióval továbbfűzi a cselekményszálát, míg a 8. szakasz elején a „De” a tetőpontot jelzi.

A szöveg jelentéstani elemei közül az ellentét emelkedik ki. A második rész két értékkör szembeállítására: a természeti és az emberi világ ellentéte. Az „elfeledte” négyyszer is ismétlődik (a negyedik az el-igekötő jelentésébe sűrűsödve), ezzel nyomatékosítja, hogy a szarvasnak végképp le kell mondania a természeti világról, hogy alkalmazkodjék az emberi környezethez. Sokatmondó az is, ami *hiányzik* a szövegből. A szarvas élete során csak *felejt*, de *semmit sem tanul*, azért, amit elveszített, semmit sem kap cserébe. Az identitásvesztés szabadságvesztéssel párosul, s a szabadsághiány identitáshiánnyal ... (Boros Dávid).

Érték és értékhiány szembeállítására Áprily Lajos tájverseinek gyakori motívumpárja, a hegy (a magasság) és a völgy (az „alantas”, lenti világ) ellentéte. A szarvast is „levitte” a pásztor a hegyről, amely az éggel érintkezik, s a befejező részben is „ködruhás magasból” bűgött alá „a völgybe” a szabadság lélekébresztő üzenete. A szarvas a „fenti” világhoz tartozik, a völgy nyugalma, kényelme szüntelen lemondás a valódi otthonáról. (Láng Gusztáv).

A költemény felsorolásai is a szarvas számára méltatlan helyzetet, dolgokat említenek: (felelte a futó) erecskét, az ősmagányt, a forrás kis odvát, (ha szomjazott) vályúból ivott, nem láthatta mását, meg nem sejtette büszke származását, borjúnak nőtt fel borjak között.... Mindezek ellenére „lett pompás agancsú háziállat.”

Az irisórai szarvas az 1921-ben megjelent *Falusi elégia* című kötet egyik kimagasló darabja.

A szöveg címe témamegnevező, a költő bevezeti az olvasót abba a régióba, ahol a mű cselekménye a továbbiakban kibontakozik majd. Irisóra a gyönyörű erdélyi táj része, a Kolozsvártól nyugatra húzódó Gyalui-havasokat szeletelgető Hideg-Szamos egyik mellékfolyója (Irișoara), s ketten még egy tónak is életet adnak: Irisora-tó (Lacul Irișoara). A Kolozs megyei Alsódetrehem (Tritenii de Jos) település melletti tanyavilág neve is Irisora és Burtucsi. Áprily más versében is felbukkan a szarvas és Irisora. A *Jelentés a völgyb 1* (1965) című kötetében a *Szarvasok* című vers zárójeles magyarázatában: „...de szarvast, szarvast sose láttam. / (Csak sok év múlva, havason, / volt egy csodaszépségű óráim: / agancsost láttam, gyönyörűt, / az erdőörnél Irisórán.)” A völgy és a tető ellentéte felvillan a *K törés a völgyben*, a *Pisztrángok kara*, a *Völgyek vándora*, valamint a *Tet n* című verseiben is. A közösségtől messze került egyed identitásra eszmélése felbukkan *A márványunk meséje*, és a *Kis feny fa* című versekben...

A költemény világképe valóságos és képzeletbeli elemek ötvöződése: az erdélyi táj, a szarvassal történetek, az események, a szarvas „válasza” a bőségse, s melléjük társul a példázat, amely a költő alkotásában megszületett, és az olvasó előtt is megképzik... A világkép gyökereinek megértéséhez Székely János: *A mítosz értelme* (Kriterion, Bukarest, 1985) értekezése nyomán indulhatunk el, aki a *Cantata profana* szövegéről szólva utal arra az östudásra, amely szerint az állati és az emberi szféra között nincs áthághatatlan szakadék. A szarvasokká változott emberek – fiúk – esete egy olyan közösség-mélylélektani folyamatra vezethető vissza, amelynek gyökerei a neolitikumban, vagy még talán a vízözön-korszakban keresendők, és amelynek későbbi kivételései a totemekben meg a nemesi címerekben ágaszkodó állatok révén érhetők el. Áprily költeményében is átalakulásról van szó – a szarvasborjú háziállattá változik, majd újra vaddá –, csak itt nem hágit át az emberi és az állatvilág sorompós határa. Vadból háziállat, ez is metamorfózis, ennek gyökerei talán a háziasítás félelmetes korszakából való, amikor a világra eszmélő Ember rádöbben arra, hogy lehet – és kell – „helyben-vadászni”, azaz karámba terelni az élve elejtett vadakat. A félig vad, félig háziállat karámlakók nehezen viselhették a génjeik szintjéig leképződő karám-, illetve „otthon-lakás” kényszerét. Talán a franko-kantábiai barlangok falán „betűzhető” szarvas- és egyéb állatképek is ennek a háziasítási harcnak emlékei... (Szabó Csaba).

A szöveg nyelve magyar (benne az Irisóra, a csobán, a gornyik és a simmentali /szimentáli/ kölcsönzések), mai, írott, érzelmkifejező szépirodalmi alkotás.

A szöveg stílusa is szépirodalmi. Az írásjelek közül a hetedik szakaszt záró három pont stílusértékű, itt fordul az események, a történések rendje. A gondolatjel a 9. szakasz harmadik sorát zárja, s jelzi, hogy a 3–7. s a 8–9. szakaszokban található felsorolások után a megoldás következik... Stílusformáló szerepük a hús homály, borjúnak... borjak között, csudálva... csudálnak csudálkozó... alliterációk is. Az eltikkadva, dobbantó, szarvasbögés, bűgött, zihált, hördült... hangutánzó szavak segítik az olvasót elképzelni, megjeleníteni a szarvast és cselekedeteit.

A költemény verselése időmértékes, jambikus lejtésű, 11-es és 10-es szótagszámú sorok a pontos lírai megformáltság eszközei, mellettük a magas és mély magánhangzók szabályos váltakozása is... Az utolsó szakaszban az össze rímben szereplő magánhangzó mély hangú).

Virradt. A fákra egyre csendesebben
- - / ~ - / ~ - / ~ - / ~ - / ~

rivallt alá a mély felhő-torok.

~ - / ~ - / ~ - / - - / ~ - / ~

A költemény rímei: a b a b.

A szöveg szavainak többletjelentése nem egy-egy szóhoz fűződik, hanem a szarvas sorsát a kisebb-ség, a nemzetiség sorsával szimbolizálva kap az egész költemény többletjelentést. Az első szerkezeti egység a pillanatnyi helyzetet közli az olvasóval, megteremt az érzelmi atmoszférát. (A „Virradt” szó hosszú „r” hangja mintha a fogságba esett vad riadalmát jeleznék, s ezt fokozza a „rivallt” szó.) A természet maga ejtette foglyul a szarvast: a boróka-rengeteg tulajdonképpen érték, a vadon, a buja, az élet-erős táj azonban veszte lett az állatnak. Nem vadászok, csupán pásztorok találhatnak rá a szarvasra, akik „egykedőre” könnyű alkut kötnek a gornyikkal, a kisbíróval. Míg a szarvasnak egész életét befolyásoló létkérdés ez az alku, a pásztorok csupán egyszerű üzletet kötnek, s a vásárló számára is csupán afféle hobbyállat lesz a szarvas, aki a szabadság jelképeként belekerült egy kereskedelmi forgalomba, értékét vesztí, az őt továbbadók, akik rabságra ítélik, jelentéktelen dolgokat (egy korty fenyővíz s egy marék dohány) kapnak érte... A tehén empátiával befogadja, borjaként táplálja, s a szarvas, aki eddig az erdei tisztások, legelők szabadságát élvezhette, most legeltető helyen kénytelen élni..., a ’legeltető’ művel-tető igealak, idegen személyt, erőt sejtet a háttérben, aki korlátot húzott a természet által szélesre szabott mezőn. A feszültséget kicsit enyhíti a korlátokon belül a befogadó szeretet, az ősi anyai ösztön. Az „el-felelde” szó ismétlésével újabb érzelmi feszültség születik, benne a patak a játékoságot, a fiatalágot jeleníti meg, ahogy a hullámok pillanatnyi és kiszámíthatatlanok, úgy a kacagás is könnyed, a pillan-atnyi öröm kifejezése, s a bukfenc is... Mindez a vidámság száműzve van a karám környékéről. Többletjelentésű a vízzel kapcsolatos sor is, a két világrendet veti össze a költő: az egyik tele van ka-landdal, titokkal, frissességgel, ezzel szemben a karámban csak vegetál, pl. a langyos víz (nehogy hideg legyen!), amelyet odakészít az emberi kéz, korlátjaival, vályújával... S a vályú vizében „mikor a szar-va büszkén ütközött”, a szarvas „nem láthatta mását...”, meg nem sejtette büszke származását”. Áprily szerint a természet az igazi tükör, ott nyer helyes önismeretet az ember, nem olyat, amely mások kárára tör, de olyat, amely méltóságot ad. A szarvasnak csodálói akadnak, de szabadítója egy sem... Mivel borjúnkán nőtt fel, amilyen képpel rendelkezett önmagáról, úgy is viselkedett, s ezt a képet viszi tovább a „pompás agancsú háziállat” megnevezés, pompás méretű agancsáról nem tudott, beleilleszkedett a szürke, pragmatikus mezőgazdasági létbe, kitörni belőle nem tudott, s nem értette a feléje irányuló fi-gyelmet sem. A költő ezt a megrekedt, feszített helyzetet merevíti ki a három ponttal... A záró strófa szavainak is többletjelentése a részleges megoldást írja le. Újra természeti kép tárul elénk, a távolból szarvasbőgés hallik, a köd és a hidegdedő idő az olvasóban a misztikus érzetét indukálja, és visszautal a fogságba esés körülményeihez, és érezni a bőgés üzenet-jelentését is... A zárószakasz ez egész vers középpontjába emeli a költő, a központoszással és a mondat elé felkiáltásként kiemelt „S akkor” szóval. Amit eddig a szarvas értelme nem sejtetett vele, és érzelmvilágában sem sejtett fel, azt most az ösztö-nei száz százalékos megbízhatósággal s dinamikával jelezték: ő egy szarvas, végig az volt, identitása nem változott, csak éppen identitástudata hiányzott. A szarvasbőgés hangja azonban az elfelejtett múlt-ját emlékezetébe bevillantva, érzelmeit teljesen felkavarta és rádöbentette valódi lényegére. Megérezte a védő palánk tragikumát, hiszen ez fogva tartója volt, s akikkel eddig a legszorosabb kapcsolata volt, hirtelen az ellene irányult összeesküvés részesévé váltak. Eddig életétől is elfordulva válaszolt a szar-vasbőgésre, belefoglalva minden fájalmát, tehetetlenségét – s ezt a feszültséget a költő zenévé oldja, a fájdalom zenévé oldódó katarzis lesz. (A költő részleges sorsa a vers, a költő titka marad.) (Boros Dá-vid).

A szöveg igéinek nagy része történetet jelent: virradt, akadtak rá, fogadta, csüngött, elfelelde, nem sejtette, ütközött, nőtt fel..., melyek cselekvést jelentő igékkel váltakoznak: levitte, hányt, fogta, ivott, nézte, csodálnak, leszállt, bűgött, zihált, hördült...

A megjelenítésnek hatásos eszközei a melléknév és főnév szókapcsolatok: boróka-rengetegben, csorda-pásztorok, szilaj csobán, korty fenyővíz, marék dohány, fakorlátos, legeltető hely, futó erecske, pompás agancsú háziállat, kék havas, beláthatatlan ködruhás magas, palánkos otthona...

A költemény alakzatai közül az egyetlen hasonlat kínálkozik ide: (A szarvas a bögés bűgására) „ködbe hördült, mint az orgona.” Megszemélyesítések teszik életszerűvé, szemléletesé a költeményt: gáncsot vető boróka-rengetegben akadtak rá a szarvasra a pásztorok, az erecske bukfenceket kacagva hányt, hús homályba fogta (a szarvas) gyenge testét... A költeményt maga Áprily Lajos értékelte, amikor Reményik Sándornak azt írta: *Az irisórai szarvasban az életem szimbólumát írtam meg.* A szarvas egyesek szerint az erdélyi kisebbségi/nemzetiségi létben szenvedő magyarság jelképe, azzal, hogy egy emelkedettebb kultúrát képvisel, vagy legalábbis hordozza potenciálisan magában. Láng Gusztáv is úgy véli: az egyéni szabadság hiánya, amely abból a külső tilalomból fald, hogy nem lehet együtt igazi övével, egybeeshet a kisebbségi közérzettel. Lehetséges azonban egy életrajz indítékú értelmezés is. Áprily Lajos köztudottan kötelességtudó ember volt, példás életű családapa, megbízható családfenntartó, és az irodalmi életben is helyt tudott állni. Ezzel szemben álltak a művész lelkéből fakadó szabadságvágy, a szárnyalás órái, melyektől megfosztva, megszelídítve érezte magát. A polgári lét „befogottsága” és a művész szabadságvágya nemegyszer került összeütközésbe lelkében... E lírai jelentést mint ha igazolná a befejezés talányossága: nem tudjuk meg a versből, hogy miként reagál a magasból jövő üzenetre a szarvas, megpróbál-e kitörni „fakorlátos” lakhelyéről... (Láng Gusztáv). A „futó erecske”, a forrás, „amelynek tükre csábító titok”, s a többi természeti kép is, a szabadság világát idézi, szimbolizálja, ez a szarvas eredeti és méltó otthona. Ebben a fenti világban a kockázat veszélye is benne rejtőzik („gáncsot vető boróka-rengeteg”), de túlnyomóan pozitív értékű képsorozat szemben áll a védettséget is kínáló rabság negatív előjelével („fakorlátos, legetető helyen”, „napverte langyos vályú”). S ezt a képet bontja ki a „borjúnak nőtt fel a borjak között” – az identitás-vesztés folyamata... (Cs. Gyimesi Éva).

A költemény kifejezheti a természetet annyira hön szerető ember epekedését a tiszta természeti környezet iránt, ahová ugyan kimehet, de mindig vissza kell térnie. De többről van szó, a költeményben ott feszül minden ember sorsa, legalább két síkon. Egyfelől minden ember lelkében ott él a szabadság és a függetlenség utáni vágy, a kötöttségektől mentes élet álma, lelkünk rezdüléseinek kiteljesedése; ezzel szemben áll a mindennap velünk szemben támasztott követelmények ezer arca, az elvárások, a feladatok, a kötelességek, melyből néha elemi erővel szeretnénk vagy próbálunk kitörni... Másfelől még tágabb értelemben egész embervoltunkat beleérthetjük a versbe, hiszen mindnyájunk életének s személyiségének van egy része, mely teljes szabadságra vágyik, ez a lelkünk, mely magaslatokat jár be, a hit, a remény, a fantázia, a képzelet, a kreativitás szárnyain az égig tör; ezzel szemben áll hústestünk, a matéria, ami ideköt, fogságba zár, csak néha hallunk természetfölötti hívást... (Boros Dávid).

Áprily csupa kijelentő mondatai történést, megállapítást sorolnak fel. Egyetlen tömondat – in medias res – indítja a verset: „Virradt”. Utána egyszerű és összetett mondatok sorakoznak, amelyekben a mondanivaló többször soráthajlással ömlik át az egyik sorból a másikba. A szöveg verbális stílusú, a költő függő beszéde.

Virradat, napfelkelte a költemény születésének 90. évfordulójára emlékező olvasók számára az a szívét-lelket melegítő történelmi fordulat, folyamat (az 1920-as trianoni sebeket is gyógyítandó), hogy a határon túla szakadt magyarok tízezrei számára lehetőség nyílik, hogy újra magyar állampolgárok lehessenek... Tanítványaim és a magam nevében ezért tisztelgünk Áprily Lajos költőnk emléke előtt, aki-ről Kondor Béla festő vallotta: „Nem láttam emberben lefegyverzőbb tisztaságot... Angyal-tiszta volt, és ebből az angyal-tisztaságból magas költészetet csinált. Csak aztán el ne felejtődjön, hogy ilyen költő is létezett.”

2. Áprily Lajos: Tavasz a házsongárdi temetőben

Apáczai Csere Jánosné, Aletta van der Maet emlékének

Áprily Lajos egyike erdélyi magyar irodalmunk klasszikusainak, Reményik Sándor és Tompa László mellett a „helikoni triász” tagja. Hitték, hogy a kisebbségi műveltség és az egyetemes értékek összekapcsolhatók, a természet kínálta számukra az állandóság és a biztonság jelképét. Az erdélyi táj a maga konkrétságában jelenik meg verseikben, de a leírt táj rejtett jelentéseket is hordoz, örök tanulságokra, értékekre figyelmeztet. Áprily költészete tiszta érzelmi áhítat, a csöndes, a világtól elvonult melankólia és a tökéletes formaművészet jellemzi...

Tavasz a házsongárdi temet ben szövege nyomtatott versszöveg, amely Apáczai Csere Jánosné, Aletta van der Maet emlékéit idézi fel...

A szövegmondatokat két-két soros (egy háromsoros) 16 versszakba formálta a költő.

A szövegösszetartó erőt az teremti meg, hogy a kolozsvári Házsongárd temető csendjében sétálva Aletta van der Maet sírját keresve a neves pedagógusnak és feleségének állít emléket...

Az alárendelő és mellérendelő viszonyban álló szövegmondatok tartalmi-logikai kapcsolata grammatikailag szerkesztett szöveget formáz, birtokos személyjeles szavak kíséretében: zenéje, bennem, szellemét, vére, nevére, bújja, orgonája, urát, könnyem..., amelyek segítenek az emlékezésben, a szöveg megértésében... A megidézést segítik a személyragos igék, a lírai keretbe foglalt eseményt mesélik el: jött, megállt, kerestem, tudtam, nem találok, dalolt, épített, susogta, lefogta, jajgatott....

Jelentéstani elem a vers szövegében a szóismétlés: az ötszöri dalolt mellett a dal és a dallam, s az utolsó szakaszban a kétszeri könny szavak... Ellentétes szavak is a szövegjelentés elemei: tavasz – hervadás, tél, sötét – fény, harcok – béke, susogta – dörgő, jajgatott.... A költő a professzor és felesége életének eseményeit felsorolva emlékszik rájuk, készíti az olvasót is, hogy a maga számára megidézze a holt professzor szellemét – hiszen temetőben vagyunk –, s a szerzővel együtt megkönnyezze megköszönje a feleségnek a hűségét....

A szöveg címe témaegnevező, utal a szöveg egészére, a helyszín és az idő megnevezésével lokalizálja is az emlékezést.

A költemény az 1926-ban publikált *Rasmussen hajóján* című kötetben jelent meg, ekkor Jékely Lajos már a kolozsvári Református Kollégiumban Apáczai Csere János egyik tanárútóda, aki úgy érezte, illő, hogy elődje sírját fölkeresse, még akkor is, ha csak sejtjük, hol nyugszik a professzor és felesége...

Áprily Lajos a versében valóságos és elképzelt világképet rajzolt meg, ötvözött egészsé, ennek alapján az olvasó is kialakíthat magának egy képet a vers világról... Valóságos a kolozsvári Házsongárdi temető, mely „egyébként is a csend, a békesség, a megnyugvás, a megváltozhatatlan birodalma. „A Kolozsvár fölül magasodó és a 16. század óta fennálló sírkert arányos útjaival és fáival, mindig megújuló virágaival és elsősorban megpihent csendes lakóival egyenesen a történelem, a városnak, egész Erdélynek szimbóluma”. (Szathmári István) Áprily Lajos a férjre, Apáczaira, a professzorra emlékezik, aki 1651 szeptemberében vette feleségül a módos utrechti család leányát, s aki családjával 3 év múlva hazatért Gyulafehérvárra, annak ellenére, hogy Bethlen Miklós tudósítása szerint, meghívták az egyik hollandiai egyetem tanszékére. Ezután kezdődik Apáczai diadala és egyben kálváriája is, és ez utóbbi idején a hűséges feleség mindig ott állt mellette, s bizonyára nemsokára követte férjét a sírba, így vált a hűség szimbólumává....

A vers nyelve magyar (egyetlen holland név szerepel benne: Aletta van der Maet (ejtsd: Mát), mai, írott szöveg, szavalva – szóbeli alkotás. Célja: kapcsolatteremtés, érzelmkifejezés, szépirodalmi szöveg.

A szöveg stílusa is szépirodalmi, jóhangzású (tavasz, álom, dalolt, meleg, ragyogó, béke, orgona...) és rosszhangzású szavak (temető, porladó, harcok, hervadás, könny...) egyaránt alakítják a szöveget. A szöveg hangjainak stílusértékét a szöveg páratlan dallomossága, zeneisége is adja, mintha nyelvünk muzsikáját a maga egészében be akarná mutatni –, továbbá a dallamos nevű holland lány és emlékének felidézése... A jambusos sorok a a, b b rímekkel segítenek ebben....

A szöveg szavai a szótári jelentésük mellett a szövegösszefüggésből adódó, többletjelentéssel telítődnek, a leírás mellé társul az emlékezés szomorkás, a holt professzor szellemét megidéző melankolikus hangulatával az őt követő feleség bűjének megrajzolásával, az orgonaszó elnémuló hangjának említésével és a költő, a versét záró könnyes köszönetének megfogalmazásával. Stílusértékű a szöveg szavainak szófaji értéke is. Az igék (jött, megállt, kerestem, nem találok, dalolt, épített, susogta, jajgatott..., megköszönjem) az eseményeket, a sírok között keresgélő költő szellemidézését fogalmazzák meg. A főnevek (tavasz, temetőben, keresztben, Aletta van der Maet, csendben, sötétség, gátat) a színhelyet, az emlékezés tárgyát, Aletta szülőföldjét, majd a rövid boldogság utáni tragédiát nevezik meg. Melléjük társulnak az emlékezés hangulatának megteremtésében a melléknévek, a szövegben a jelzős szó szerkezetek: partatlan időben, tört kövön, porladó keresztben, elmúlt nevét, holt professzor, meleg nevére, ragyogó gátat, bús szemét, hálátlan világ, gyámoltalan nő.

A vers szóképei közé a megszemélyesítést emelte a költő: a tavasz jött, megállt, ringatja az álom, dalolt a név, jött a harcok sötétje, nyugat dalolt, gátat épített a szellem, nevét susogta.... A stílusalakzatok közé pedig a körülírást választotta Áprily: itt ringatja rég az álom, meleg lett a vére Aletta van der Maet meleg nevére... Egy szimbólumot találtam a versben: tört kövön és porladó keresztben, mely általában a temetőt idézi, de különösen a kolozsvári Házsongárdot...

A vers mondatai kijelentő mondatok, de a szövegösszefüggésben érzelmmel telített, felkiáltó mondatokként olvashatjuk őket... A vers 28 igei állítmánya verbálissá formázza a szöveget, amely a költő egyenes beszéde...

Találkozásaim Áprilyvel

Meglehetően szerénytelenül hangzik a cím – valószínűleg az is, hiszen csupán életemben egyszer volt szerencsém személyesen Áprily Lajoshoz. És mégis, Istenem, de sokszor „találkoztunk” – jó ötven éve költészete ott szerepel versmondó-verszerető színészletem legkedveltebb költőóriásai között.

Tizennégy esztendő kamaszként egy dologban voltam biztos zűrös és le nem tisztult érzésvilágom forrongásában: bármi történik, színész leszek. És mert akkoriban még azt hittem, az út a színházhoz a költészeten keresztül vezet, minden alkalmat kihasználtam, és persze kerestem is a lehetőségét annak, hogy verset mondjak. Nem sorolom a magyar költőket, könnyű volt válogatni a gyönyörűn gazdag magyar lírából és apám csodálatos könyvtárából... felfedeztem Reményik Végvári verseit, apám figyelmeztetett: most Reményik index alatt van, nem szabad szavalni. De olvasni lehet – tette hozzá mosolyogva –, és ne beszélj róla senkinek.

Valójában nem beszéltem sem Reményikről, sem a költeményekről: kisajátítottam őket, én voltam Ady, Arany, Tóth Árpád... Míg egy nap észrevettem: összerosódnak a verssorok, cserbenhagynak a megtanult-átélt érzelmek. És belebelebiskolok költőmbé és a külön nekem süttöt rántott húsba – és sokat-sokat alszom.

Szüleim kihívták Cseke Péter doktor urat, családi orvosunkat. Aki csak rám nézett és ennyit mondott:

– A gyerekek súlyos sárgasága van. Azonnal kórházba kell vinni – és máris telefonált a mentőért.

– Szeretnék valami olvasnivalót is vinni – mondtam Péter bácsinak.

– Vihetsz, de olyan könyvet vigyél, ami ott is marad. A járványkórházból tilos hazahozni könyveket.

Nem vettem magamhoz kedvenc regényemet, a Gróf Monte Christót, sem A köszívű ember fiait, sem a Vén gazembert, sem... e helyett, minden mindegy alapon, egy vékony könyvecskét emeltem le találmomra a könyvespolcra és tettem a nagy gyorsan, kétségbeesett anyám által összeállított kórházi csomagba.

A kórteremben már vártak: pizsamára vetköttem és aludtam. Aludtam éjjel, aludtam nappal, miközben vért vettek, miközben naponta kétszer is orvosi konzílium tanakodott ágyam körül esetről: a lépműködés leállt(?) ictor hemolitic –

ha jól emlékszem ez volt a diagnózis, a vérkép egyre rosszabb volt, Cseke doktor és a konzílium azonnali lépműtétet javasolt, csak Fodor professzor volt az, ki azt mondta: várni kell.

– Mire? – kérdezte tapintatlanul az egyik doktor.

– Még várunk egy napot – jelentette ki Fodor professzor –, hátha beindul a lépműködés. Ne feledjük: fiatal szervezet. Csak ebben bízhatunk.

Akkor már óránként vettek vért, a műtő is elő volt készítve – én pedig aludtam, aludtam.. Aztán éjszaka a vérvétel után egy asszisztensnő – vagy éjszakai ügyeletes orvos – telefonált Cseke doktornak és persze Fodor professzornak.

– Javul a vérkép – mondta izgatottan.

– Azonnal vegyenek újra vért – utasította az ügyeleteset a professzor.

És hát megtörtént a csoda, illetve a fiatalságom győzött, ahogy Fodor doktor úr remélte. Délire már egész elfogadható lehetett a vérem, este pedig felültem az ágyban. És ettem néhány falatot a vacsorából.

– Jó sokat aludtál – mondta egyik szomszédom.

– Mennyit? – kérdeztem

– Egy hetet – válaszolta.

Másnap reggel mosolygó doktorok vették körül az ágyamat. Akkor még nem, csak később tudtam meg, hogy megmenekültem a kötelezőnek ígérkező orvosi beavatkozás következményeként egy életre szóló betegstátusú állapottól.

Délután kézbe vettem a magammal hozott könyvet: Puskin: Jevgenyij Anyegin. Fordította Áprily Lajos.

Ötven év távlatából is emlékszem a lelkeembe ivódott első két sorra:

„Nem a hideg, kevély világnak,
Neked szántam regényemet.”

Lassan gyógyulni kezdtem. És olvastam – más olvasmány híján – Anyegint. Aztán kimentem a WC-re, és ott szavaltam Tatjana levelét. Majd Anyegin levelét. Az egész elbeszélő költeményt hol magamban, de ha tehettem, hangosan olvastam.

Két hónapot töltöttem a kórházban. Két hónapot töltöttem Puskinnal, Áprilyvel és Anyeginnal.

Elérkezett a hazamenetel napja. Mondtam a szalonorvosomnak, hogy haza szeretném vinni ezt a könyvet. Az Anyegint. Mert nagyon megszeret-

tem. Tudom, hogy nem szabad, de mégis. A doktor úr rám mosolygott.

– Kérem azt a könyvet. Fertőtleníjtük – és el-sietett.

Nemsokára visszajött, néhány fehér pötty ék-telenkedett az én Anyeginemen. De hazavihet-tem, és ez volt a fontos.

Othon még sokat kellett pihennem, de már iskolába is járhattam, lassan, de gyógyultam.

Augusztusban szüleim izgatottan készültek egy magyarországi vendég fogadására.

– Ki jön, hogy így izgatok? – érdeklődtem.

– Áprily Lajos – válaszolt apám –, tudod, aki Anyegint fordította. Nagyon öreg, búcsúzni jön Kolozsvártól. De te ezt nem értheted még.

Valóban ezt nem értem, de izgatottan vár-tam, hogy megismerjem azt a költőt, aki velem volt ott a járványkórházban, gyógyszeres álmain-ban, és akinek a költeményeit – hála Anyeginnek – már többnyire ismertem.

Valóban Áprily búcsúzni jött – a barátoktól is, akik még éltek vagy már nem éltek, és a város-tól is, ami már nem élt. Ami már nem az ő városa volt. (Ahogy a kolozsvári éjjel c. költeményében írta:

*„Holdas tet , virághavas tér,
dalok, tüzek, csodák,
nem az enyém többé! – Ahasvér,
gyerünk tovább!”*)

Anyám, Máthé Szabó Magda Kuncz Aladár unokahúga volt, annak a Kuncz Aladárnak, akit Áprily barátként szeretett, művésztársként tisztelt. Nagyon várták a költőt, apámmal, Jancsó Elemérrel.

1962. augusztus 27-én látogatott meg minket Áprily Lajos a Rákóczi úti gyönyörű lakásunk-ban. Emlékirataiban anyám így emlékezik erről az estebe nyúló délutánról, a már nagybeteg Kuncz Aladár levelét is idézve:... „Megírtam a fogsá-gomról szóló könyvem egy fejezetét. A címe: Ha-láltánc Ile d’Yeuben. A Helikonban fog megje-lenni. Áprily nagyon meg van vele elégedve... Azt mondja, hogy sohasem írtam ilyen jót (ezek az ő szavai) és meg van győződve, hogy magam sem tudom az értékét annak, amit írtam. Lehetséges, mert majdnem önkívületben dolgoztam, és egy sort sem olvastam át. Úgy adtam át a kéziratot Áprilynek anélkül, hogy megszámoztam volna az oldalakat, mert nem mertem még egyszer elolvas-ni azt, amit *meg kell* írnom.”

Ezt az idézetet közölte Édesapád Kuncz Ala-dár c. nagyon szép írásában, mely az Utunk 1966-os évkönyvében jelent meg. Mikor Áprily 1962-ben Kolozsvárt járt és minket felkeresett, megmu-tattam neki ezt a részt. Nem felejttem soha ezt a

délutánt, mintha „szellemet” idéztünk volna, a Dadi emléke olyan jelenvaló volt, még akkor is, ha nem kimondottan róla beszéltünk. Mikor Áprily elment, megcsókolt engem, s kért, írjam le neki ezeket a sorokat. Én leírtam. Visegrádról kö-szönte meg nekem:

„Köszönöm drága emlékü barátomnak ezt a néhány mondatát, melyet szíves volt a francia nyelvű levélből számomra lemásolni. Szeretettel köszönti Áprily Lajos. Visegrád 1962. okt. 16.”

De volt annak a délutánnak egy számomra is emlékezetes jelentősége: apám eldicsekedett ve-lem – szegénynek egy szál gyermeke volt, érthe-tőn elfogultan viszonyult hozzám –, mondta, szí-nésznek készülök, és büszkén kibeszélte azt is, hogy mennyire szeretem Anyegint.

– Tudja a fiam kívülről az egész elbeszélő költeményt – fejezte be dicséretemet apám.

Én nagyot nyeltem, valóban néhány fejezetet megtanultam könyv nélkül, csak úgy beragadt a fejembe, de hogy az egész elbeszélő költeményt...

– No lássuk – mondta Áprily, és felvette az asztalra kitett kórházlátta Anyeginemet, amit per-sze hogy dedikáció okából csempésztem kézügy-be. Találomra felütötte a könyvet, és olvasni kezdte.

Szerencsém volt, olyan részhez nyitotta ki a könyvet, azaz a könyvecske már-már magától nyílt meg az én kedvenc passzusaimhoz, hogy könnyedén félbeszakíthattam az ő felolvasását, és folytatni tudtam az elkezdett sorokat. Áprily az ölebe tette a könyvet, és úgy hallgatott hosszan, előre, a semmibe vagy emlékeibe tekintve a rosz-szul látók jellegzetes fejtartásával. Majd egy tol-lat vett a kezébe (hajaj, ki volt az már készítvé, apám erre is gondolt), és beírta a könyvecskébe: „Jancsó Miklósnak szeretettel Kolozsvár 1962. VIII. 27. Áprily Lajos”

Mikor ezeket a sorokat gépelem, előttem a dedikált példány... A tárgyak túlélnek minket – ál-lapítom meg nem túl eredetien, de keserű szívvel: senki sincs már az élő között, akik jelen voltak ott és akkor az én Anyegin-felmondásomon.

Ez az első és egyben utolsó személyes talál-kozásom története Áprily Lajossal.

A **versmondásról**, pontosabban arról, hogyan is kell verset mondani, nagyon sokat értekeztek hozzáértők és nem hozzáértők egyaránt. Több év-tizedes versmondó és természetesen versmondók-ra odafigyelő múltam alapján bátran kijelenthe-tem: nem tudom határozottan állítani, melyek azok az áthághatatlan szabályok, amiknek betartá-sa minden versmondóra kötelező, mi az a titkos vagy nem titkos rendszer, aminek ismerete min-

den ambiciózus verskedvelőből kitűnő versmondót fabrikál. Mi a titka annak, hogy egyszer csak él a költemény a maga teljes értelmi és érzelmi gazdagságában az egyik előadó meghangosításában, míg – elméletileg a pontosan úgy felépített költemény más előadóművész tolmácsolásában negyedannyi értéket sugároz a hallgatóság felé.

Amit biztosan állíthatok: bárki versmondó kötelező módon kell rendelkezzen a lehető legigényesebben elsajátított beszédtechnikával. A versmondásnak ugyanis van egy meghatározó feltétele: a beszédtechnikai követelmények birtoklása. A szép, kifejező hang az – adomány. Az már művészi kérdés: hogyan használjuk ezeket az eszközöket. Mert fel lehet mondani egy költeményt megfelelő retorikai technikával, szépen, tisztességesen – de ugyanazt a költeményt elő lehet adni úgy, hogy a hallgatónak élete végéig meghatározó élmény marad az elhangzott előadásmód.

De kezdem az elején: melyek a már említett beszédtechnikai követelmények? Hangzók tiszta ejtése, megfelelő hangerőhasználat, tempóváltás, természetesség az előadásban, hangsúlyhasználat, szünetek beépítése, technikai légzés stb. Nem sorolom a követelményeket, megtalálhatóak ezek – megfelelő kiegészítő magyarázatokkal ellátva a beszéd művészetével foglalkozó szakkönyvekben.

Amit általában hiányolok kitűnőnek mondott versmondók részéről: a szövegfelépítés, hangsúlyhasználat, vagyis a választott vers értelmezése: a lényegi gondolat vagy gondolatok kiemelése. Sokszor én, a hallgató, nem értem, miről szól a költemény, jóllehet gyönyörűn beszélő neves alkotó adja azt elő. És a szöveg egésze, felépítettsége helyett amit kapok: szó, szó, szó...

Sokan szavalták *A walesi bárdokat*. De egyetlen előadó sem hangsúlyozta a szöveg egyik meghatározó hangsúlyát, azt hogy – Edward királyt idézem:

Hol van, ki zengje tettem?

El egy walesi bárd.

Itt rendkívül lényeges, hogy a király walesi bárdtól – és nem angol énekestől – akarja hallani „tettei zengését”. Mert a királyi parancsra – hol van, ki zengje tettem? – lehet, hogy száz angol énekes ugrik énekre és dalra készen. De a királynak walesi énekes kell, mert nemcsak a testét akarja meggyilkolni a leigázottnak, hanem a lelkét is. (Amikor Kolozsváron lebontották a megszállókat a Farkas utcai első magyar kőszínházat, az arra sétáló Szabédi László válaszolta apám, Jancsó Elemér naiv kérdésére (hogy miért kellett ezt az épületet lerombolni): Hát nem érted, Elemér? A lelket is meg kell ölni...)

Sok változatban hallottam elülvölte Vörös-

marty *A vén cigány* c. költeményét. Ordítottak az előadók, mint eszement részeg az olcsó kocsmában – de – nagy-nagy örömmre hallottam úgy is megszólalni a költeményt, ahogy a beteg, megfáradt költő – magát-biztatóan írta. Sajnos – focihasonlaltal élve 5-1 volt az eredmény a szövegüvöltő javára.

A magyar előadó-művészetben nincs egy rögzített „versmondó stílus.” Ahány költő, annyi stílus. Adyt adyul kell mondani, Petőit petőfiül (milyen tisztességes szakmai becsületességgel írja le Jászai Mari Emlékirataiban: mennyit gyöttrődött ő a legnagyobb magyar tragika, amíg rádöbrent arra – egy tízesztendő kislány versmondását meghallgatva –, hogyan kell Petőfit, a kedvenc költőt, igazán és „petőfiül” meghangosítani.)

125 évvel ezelőtt született Áprily Lajos. Nos – teszem fel magamnak a nem könnyű kérdést: hogyan kell hitelesen, őszintén, áprilyül megszólaltatni azt a szerény érzékeny lelket, ami vagy aki beépült a költő életébe, sorsába, emberi kapcsolataiba és persze költészetébe.

Kétféleképpen lehet – most nagyon sarkítva fogalmazok – megközelíteni egy költeményt: az előadó vagy áttanulmányozza a szöveg megszületésének körülményeit, megismeri a költő életét, kiismeri az embert – és mindezek tudásával építi fel, intonálja az életmű részeként megírt verset, ami valamilyen formában önvallomása is a költőnek és – előadásán keresztül – az alkotónak. A másik fajta szöveghez viszonyulás: az előadót csak és kizárólag a szöveg érdekli: úgy kezeli, mint önálló anyagot, felépíti saját elképzelése szerint, nem törődve az esetleges költői élményanyaggal, a szöveghez közvetlenül nem kapcsolódó információkkal.

Valójában mindkét megközelítés – a szöveg-elvárás függvényében – jó. Arany *Tetemrehívása* például nem igényli az Arany életmű, netán a költő magánéletének ismeretét. De Áprily költészetének hiteles és csakis ez által hatásos tolmácsolásához az előadónak ismernie kell mindent, ami a költőről, az alkotó emberről megtudható.

De hol keressük a költőben az „embert”, az érző szenvedőalkotót, hogy aztán a megismertek birtokában igazul szólalathassuk meg alkotásait? A válasz egyszerűnek tűnik: a viszontköltő benne van költészetében, mint ahogy benne van a korszak, benne van minden lényeges élettörténéssé megélt érzés, ami hatott a versíróra, amit lényegesnek látott korából. De a költő él hallgatásában is, sőt nemegyszer elhallgatásában és elhallgatóságában is. Arany „titkárról” maga vall a Kuncz Aladárnak dedikált költeményében, a *Vallomás*-ban. De vallomása – önvallomása – szinte minden

költeménye: a rabságra kényszerült, tehetetlenül „ködbe hördülő“ *Irisárai szarvas, az Így akarja a sors, A kor falára* stb. az elvett-elvesztett Erdély utáni keserű vágyakozás.

Verseit „könnyen mondhatóak”. A bámulatra méltó formaigénnyel megírt költemények meghangosítása nagy „veszélyt” jelenthet a versmondónak: szövegmondásakor „elkapják”, magával ragadják a gyönyörű sorok, így előadói szándéktól függetlenül előtérbe tolakszik a versek zeneisége, és ez által az előadás veszít a szövegmondás természetességéből, és létrejön a fájóan hamis „éneklés”.

Igen ám, de mennyire kell „természetesnek” legyen a verses szövegnek, amely már születése pillanatában „nem természetes”? A verset versül kell mondani – vallja Kosztolányi. Az előadó feladata pedig megtalálni a vers, a versmondás természetességét. Nem könnyű feladat.

De mint majd minden művészi szabálynak, ennek a természetesség-elvárásnak (közvetlenség, műviség mellőzése) az ellenkezője is érdem, sőt követelmény lehet a versmeghangosításban. Gondoljunk csak a *Március* c. Áprily költeményre – csupa muzsika a vers.

Így mondta el egyszer Jancsó Adrienne a verset. Már-már énekelt. Csodálatos volt előadása. Csakhogy ehhez az elképzeléshez kellett: Jancsó Adrienne. Az ő gyönyörű hangja, a párját ritkító szakmai tudása és az a beszédtechnikai apparátus, amivel el tudta fogadtatni elképzelését.

A versmondásnál is adott ponton – és persze túl a kötelező beszédtechnikai követelmények ismeretén és használatán – meghatározó lehet az előadó egyénisége (ha van neki). A nagy előadók megengedhetik maguknak – ők, de csakis ők –, hogy jól átgondolt, hiteles művészi elképzelésük érdekében ne tartsanak be minden kötelezőnek

mondott ejtési szabályt, ortoepiai elvárást. Nem egyszer előfordul, hogy a hitelesen átírt szövegmondás során – érzelmi hangsúly, hangzók torzulnak stb. Ez nem hiba. De csak akkor, ha az előadás hiteles, az előadó művészi igazságát szolgálja.

Ady már-már emberfeletti szenvedélyességét megszólaltatni az értelem-érzelem egyensúlyát betartva, formai követelményre figyelve – nem kis előadói feladat.

Áprilyt „átélni” – könnyebb. Főleg ha érzelmevilága közel áll az előadó érzésvilágához.

A költő is ember: érzékenyebb, tehát boldogabb vagy boldogtalanabb embertársainál. Pontosan olyan emberi érzéseket él meg, mint az emberek nagy része. Csakhogy a költő meg tudja fogalmazni ezeket az érzéseket, a mindennapi érzelmeket, és persze túl azon, azokat a gondolat és megsejtés-dimenziókat érzi és érinti, ami keveseknek adatott meg. A művész áll legközelebb Istenhez és a szellemvilághoz – vallják a nagy spirítiszták. Mert ő érzi a talán létező, biztosan létező negyedik dimenzióból átsejlt formát követelő üzeneteket. És közvetítik azokat, mert meg kell tenniük.

Az előadó pedig? Ha rá tud hangolódni a versekben megfoghatóan és megsejthetőn bujdosó vibrációkra, fel tud női a Költő szintjére – versmondása csak jó lehet és igaz. Illetve igaz, tehát jó.

Úgy érzem, néha magadatott nekem, bizonyára más versmondó társaimnak is – hogy Adyul, Reményikül, Áprilyül éreztek... Ez akkor is nagy adomány, ha nem tudjuk tökéletesen visszaadni a magunk eszköztárával ezeket a ki tudja hogyan és miért, milyen megmagyarázhatatlan „vegykonyhában” született költemény-csodákat.

* * *

Berényi Eszter

Áprily Lajos, az igazgató

Jékely (Áprily) Lajost 1934-ben a tantestület egybehangzó javaslatára választották a Baár-Madas igazgatójává. A rózsadombi leánynevelő-intézetnek akkor már több mint 500 növendéke volt. Irodalomtörténeti szempontból fontos, hogy Nemes Nagy Ágnes is közéjük tartozott. Ez az írás az intézményvezetőnek állít emléket, annak a kiváló embernek, aki évekig formálta, nemesítette az iskolát, ám '43-ban lelkiismereti okokból visszavonult.

Aki ezt a méltatást végigolvassa, szembesül egy nem mindennapi iskolaigazgató személyiségvonásaival és vezetői kvalitásaival. Mielőtt azonban ezeket megismerné, érdemes tollat és papírt ragadnia. Az olvasást megszakítva csokorba szednie az ideális – konkrét személytől független – igazgató személyiség-és jellembeli tulajdonságait. Tanulságos lesz ezeket összevetni a Jékely tanár úrival.

Milyen ember és vezető volt Áprily Lajos? Erről saját naplójegyzeteit, leveleit, illetve hálás tanítványainak visszaemlékezéseit tanulmányozva alkothatunk – reménység szerint – hitelesnek mondható

képet. Saját magáról így vallott: „*Ember voltam, remeg , daloló*” (Költő). Ez már-már unalomig idézett közhely vele kapcsolatban, de – mint minden közhely – lehet mélyen igaz is.

Érzékeny, finom, visszafogott és figyelmes ember volt. Érzékeny pl. a „hazaváltásra”: örökös lelkiismeret-furdalás gyötörte szeretett Erdélyének elhagyása miatt. Finoman és visszafogottan reagált minden emberi közeledésre. Figyelemmel kísérte pályatársai (pl. Reményik, Nyíró, Kós Károly) és tanítványai életének alakulását. Az 1936-os erdélyi kiránduláson – a hozzá csatlakozó volt tanítványok egyikeként tanúbizonysága szerint – ő maga cipelte a lányok meglehetősen nehéz csomagjait: „a táskákat vonatról, szekérről, buszról, le-föl lépcsőkön és minden alkalommal ő tette, emelte, vitte sorban mindent” (Erdélyi nyár, 15. o.).

Szerény, puritán ember volt. Amíg a Baár–Madast igazgatta, egyetlen versét sem lehetett az intézményben felolvasni, tanítani. Idegenkedett az üres formalitásoktól, a rangok és címek szerinti viszonyulásoktól. Reményik Sándort 1936 februárjában kelt levelében rövid kis ifjúsági ünnepélyre, „helyesebben: családias találkozássra” hívta, majd megnyugtatóan hozzáfűzte: „Ne félj, nem lesz sok formáság, a Baár–Madasnak az intimitás az egyik alapvonása” (Erdélyi nyár, 17. o.). A szerény visszafogottságot a növendékektől is elvárta, az erdélyi út előtt pl. kedves humorral így figyelmeztette a kirándulni szándékozókat: „Lányok, csak egyet kérek, kalapdobozokat ne hozzanak” (Erdélyi nyár, 15. o.). Aki ismeri még a kalapdoboz fogalmát, tisztában van azzal, hogy okkal tette ezt.

Baráti hangulatú szellemi műhellyé tette az iskolát. Az említett személyiségjegyeknek és a tudatos szándéknak köszönhetően olyan bensőséges légkört alakított ki maga körül, amely csak nagyon kevés intézményben valósult/valósul meg. Az iskola több mint ötszáz diákját név szerint ismerte. Mindenkihez volt személyes, jó szava. „Jékely Lajos szeretettel teli tekintélyét haszontalanságaink kiigazításakor is meg tudta tartani ... személyisége átszötte az iskola életét ... Közöttünk élt. Velünk énekelte egy erdélyi kiránduláson, hogy „Szól a kakas már...”, velünk együtt vett Úrvacsorát az intézeti istentiszteleteken, és ott volt akkor is, amikor légtalmi gyakorlatra kellett mennünk” – emlékszik rá Korbuly Judit (Aranykapu). A lányok érettségi után is rendszeresen leveleztek vele, és mindig *Lajos bácsinak* szólították. A tanítványokhoz hívott vendégekkel beszélgetős, közös teázással egybekötött találkozásokat szervezett. Ám nem csak a növendékeket szoktatta az efféle együttlétre. Tanártársait is közös teázásra és kollegiális beszélgetésre hívta a délelőtti húszperces, ún. nagy szünetben.

Kiváló szervezőnek bizonyult. Különösen ügyelt az ünnepségek méltó színvonalára. Amikor a kórus Kodály-műveket adott elő, meghívta magát Kodály Zoltánt, hogy tegyen megjegyzéseket az énekar munkájára. Amikor a növendékek CsikyGergely örökzöld Nagymamájának előadására készültek, kérésére maga Márkus Emília okította őket. Meghívta még pl. Tamási Áront, Reményik Sándort, Erdélyben találkozót szervezett Kós Károllyal, Nyíró Józseffel is: „az Áprily vezette Baár–Madas igenis tartott kapcsolatot az akkori szellemi élettel” – emlékszik Nemes Nagy Ágnes („És jön a Baár–Madas...”, 23–24. o.). Szüntelenül levelezett, intézte tanítványai ügyes-bajos dolgait. Közben tapintatos következetességgel irányította a tantestületet. Ügyelt arra is, hogy a legjobb tanárok léphessenek katedrára. „Kitűnő pszichológus és pedagógus volt. Leültetett és elbeszélgetett velem. Elmondta, hogy huszonöt pályázat érkezett be erre a magyar-német szakos tanári állásra, s az Igazgatótanács – a diploma és a jellemzések alapján – öt pályázót hívott be próbatanításra. A tanári állások betöltésének ezt a módját két évvel ezelőtti észak- és nyugat-európai tanulmányútja során Franciaországban ismerte meg, és nagyon jónak tartja, mert a pedagógus igazi élettere a tanterem, az osztályközösség, itt mutatkozik meg igazán egyénisége, rátermettsége” – idézi fel bemutatkozását a későbbi tanár, dr. Tálasi Istvánné Varga Anikó (Aranykapu, 20. o.).

A korszerű pedagógiában jártas, sokoldalú tanár úgy kezdte iskolai pályafutását, hogy rögtön az igazgatóvá választása után tanulmányútra ment. Mekkora igényesség! Szétnézni a nagyvilágban, aztán teljesíteni az itthoni küldetést. A skandináv országok, Anglia és Franciaország iskolarendszerének megismerése után a korszak egyik legmodernebb iskoláját formálta: korszerű, nyitott és személyiségközpontú intézményt. Mi mindent valósított meg? Középpontba állította a tevékenységet (ma projektnek, interaktivitásnak nevezzük). Hitvallása szerint a tanítás/tanulás sokféle élménytől, tapasztalattól és főleg a játéktól lesz hatásos. A természetszerető költő-tanár mindennél fontosabbnak tartotta a közös élményt és mindazt, ami ahhoz kapcsolható: „Vasárnap kirándulni ment velünk, s nekünk ugyancsak igyekeznünk kellett, hogy havasokhoz szokott lépőit utolérjük. Ismerte a fákat, virágokat, madarakat, megmondta a virág magyar és latin nevét ... aztán egy népdalt idézett” – emlékezik egy volt tanítvány. A magyar népdalt egy francia és német vers vagy népmese követte, majd egy mitológiai történet és a témához kapcsolható egyéb illusztrációk. Az igazgató számára olyan lényeges volt a jó levegőn, a ter-

mészeti környezetben tartózkodás, hogy alkalmas helyekre padosorokat tetetett ki, így teljes csoportoknak tudtak a szabadban tanórát tartani. A dicséret, a pozitív visszajelzés pedagógiájában hitt, és a dicsérrettel kollégái irányában sem fukarkodott. Testülete tagjait nagy körültekintéssel válogatta, kiváló, célkitűzéseivel azonosuló tanárokat alkalmazott. Rendszeresen látogatta kollégái óráit, és őket is arra biztatta, hogy bátran hospitáljanak nála. Minden óralátogatást baráti hangú megbeszélés követett.

A lírikust rabul ejtette a „szép sziget”, a „vidám méhkas”, „az üvegkalitka”, a „tündérpalota” (ilyen metaforákkal érzékeltette legtöbbször az őshonos fákkal teleültetett, virágos, füves, szépen gondozott kerttel övezett, a budai hegyekre kilátást engedő épületegyüttest). A díszes iskolakaput pedig szimbó-lummá emelte a Baár–Madashoz egyértelműen kötődő Aranykapu című versében. A költeményt Rava-sz László 1934-es évszámú beszédének bevezető képe ihlette. A szónok utal a *Bújj, bújj, zöld ág* kezde-tű népi játék varázsos aranykaputársára, majd fölteszi a kérdést – „Mit szólnátok egy olyan aranyka-puhoz, amelyen átmenve mássá lesz az ember?” –, és egyértelművé teszi a metaforát: „Ilyen aranykapu a Baár–Madas leánynevelő intézet is”. Az elégikus hangvételű Áprily-verset egyszerre hatja át a gyer-mekkor nosztalgikus felidézése, az édesanya elvesztése miatti friss fájdalom és a rózsadombi Aranyka-pu nyitogatásának csendes öröme. A költemény nemcsak jelképet, hanem hagyományt is teremtett: a „vidám méhkas” végzős növendékei minden évben eljátszották a kapunyitogató népi játékot az udva-ron.

Politikailag is autonóm gondolkodású, szilárd erkölcsű, a szó legnemesebb értelmében: ember volt. Mikor „*völgyüinkre tört az áradat*”, a háború (Menedék) egyetlen „*torony sziklaszál*” jelentett számára kapaszkodót: „*az Isten*”. És a korban, amely „*vassal s vérrel érvel*”, azt nevezte igazi hősnak, aki a go-nosz hatalomnak ellenáll: „*Az itt a h s, aki a kor dühével, / bús homlokát felszegve, szembeszáll*” (Hős). Jékely Lajos 1943-ban meggyengült idegállapotára hivatkozva előbb szabadságra megy, majd hivatalos nyugdíjaztatását kéri. „Lemondásának oka vélhetően a harmadik – legsúlyosabb – zsidótörvény volt, il-letve annak fölismerése, hogy ez utóbbi immár kijátszhatatlan” (Cseresznyevirág, 77. o.). A Baár–Madas ugyanis vallási szempontból is nagyon toleráns volt: a reformátusokon, evangélikusokon, római katolikusokon kívül sok izraelita vallású tanuló-t nevelt, de járt ide néhány görög katolikus és unitárius növendék is. És az érzékeny lelkű igazgatónak volt annyi ereje, hogy időben távozzon az öt rabul ejtő „szép szigetről”. Erkölcsi nagysága ezzel a távozással megkérdőjelezhetetlen. Az utókor rá emlékezve kezd felfogni, hogy „*remeg , daloló*” sorsának valóban „*mennyi furcsa títka volt*”, valamint azt, hogy a „*romoktól*” felsejlik a csoda, „*a mély megkondul, mintha vallana, / s a bolt alól hangtisztán kicsen-dül / s magasra száll az ember dallama*” (Vallomás).

Keretezze ez az ugyancsak gyakori idézet a méltatást! Az egykor Jékely Lajos által is igazgatott in-tézmény mostani tanáráként emlékező maga is megrendüléssel szembesült a valamikori vezető emberi és szakmai kvalitásaival. Szinte bizonyos abban, hogy a kollégái szerint ideálisnak nevezhető igazgató előzetesen csokorba szedett személyiségjegyei sokban megegyeznek a Jékely (Áprily) Lajoséival.

Források:

Cseresznyevirág. A Baár–Madas története 1907–1952. Összeállította: Szabó Előd. Millenniumi füzetek. Bu-dapest, 2001, 77. o.

Erdélyi nyár Áprily Lajossal 1936. Naplók, levelek, fényképek alapján összeállította: Hantz Lám Irén. Stúdi-um Könyvkiadó. Kolozsvar, 2010.

Tálas Istvánné Varga Anikó: „Most a dombon, Rózsadombon, aranykapu nyílik...”. In: A. Nagy Zsuzsanna: *Nyitva van az aranykapu. A budapesti református iskolák történetéb. I.* Budapest, 1990, 18–22. o.

„És jön a Baár–Madas...”. Beszélgetések Nemes Nagy Ágnessel. In: A. Nagy Zsuzsanna: *Nyitva van az aranykapu. A budapesti református iskolák történetéb. I.* Budapest, 1990, 22–25. o.

Korbuly Judit: Jékely Igazgató Úrról. In: A. Nagy Zsuzsanna: *Nyitva van az aranykapu. A budapesti reformát-us iskolák történetéb. I.* Budapest, 1990, 25–26. o.

További tanulmányozásra ajánlott forrás:

Áprily tanár úr. Szerkesztő: Fenyő D. György. *Tanulmányok és emlékezések Áprily Lajos nagyenyedi, kolozs-vári és budapesti éveire.* Az Erdélyi Református Egyházkerület és a Kálvin Kiadó közös kiadása.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Nyolcadik kiadás

Szerkesztette A. Jászó Anna

851 oldal, 24 cm, ára: 3780 Ft

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276 E-mail: trezorkiado@t-online.hu

H. Tóth István

A gyökeres szó költőjének közelsége¹

Költővendégünk: Áprily Lajos

Bevezetésül

Nem kevés provokáció rejtekezik a fenti kettős címben.

Egyrésztől azért, mert jó lenne valóban közel éreznünk mindennapjainkhoz ÁPRILY LAJOS-t, tudniillik a költő szavai, nyelvi képei, vallomásai, fohászaiból emberibb világot tárnak elénk, mint amilyen a mai zavarodott lét, ugyanakkor a rohanó élet lihegésében, ricsajozásában mintha szégyenkezne nek meg-megállni, eltűnődni, szemlélni.

Másrésztől adódik ez a kérdés is: Vannak-e még tanítók és magyartanárok, akiknek ismerős ez a finom hangszerelésű, lírai érzékenységgű magyar költő? Minden bizonnyal vannak, de talán kevesebben...

Áprily Lajos emelte versbe ezt a fohászt: „*Csak gyökeres szót adj.*” Költőnek az öregséghez címzett kérése volt ez, mindeközben jelige, életige, sőt vezérelv is lehet, vagy lehetne a mában és a tanítványaink életében is, amiként a sajátunkban is.²

Nyissuk ki tantermünk ajtaját, és hívjuk vendégségbe Áprily Lajost, aki impresszionista-szimbolista líránk későbbi képviselői közül a legkiemelkedőbbnek nevezhető.

Szándékjelölésül

Ismerős ismeretlen a magyarórákon Áprily Lajos. Holott nem kellene a kifakuló emlékezetünkre bízunk jelen költőnknek sem nevét, sem műveit.

Most lehetne akként is viszonyulni (= reflektálni) erre a felvetésemre, hogy alig van diák – még –, aki ne idézné az 1923-ban keltezett „Március” lüktető sorait a nap tüzéről, a hegyre kicsalt fűre diákról, akinek csengve, nevetve buggyant ki a kedve, és kiáltott ős evoét a fénybe. Kétségtelen: az alsó és felső tagozat váltása idején, valamikor, szinte minden igényesnek mondott irodalomtankönyv írója beemeli a versolvasmányok közé Áprily Lajosnak ezt a művét, és ez helyénvaló. Ám más alkotásait is, más és más életkorú diákjaink elé is odahelyezhetnénk, mert akkor az az életérzés, amelyik tetten érhető költőnk lírájában, elidegeníthetetlen részévé válhatna a következő korok magyarul olvasóinak is.

A *gyökeres szó* a lélekben marad, főképp, ha mélyre hatolhat az a gyöker, ha tanítói és irodalomtanári szándékainkat erősítjük olyan olvasmányokkal, amelyeket Áprily Lajostól választunk diákjainknak. Ehhez az elhatározáshoz, ehhez az irodalompedagógiai szándékhoz megerősítésül kívánok csatlakozni jelen dolgozatommal.

Kitekintésül

Amikor Áprily Lajos itt és most előtérbe helyezett verseit szemlézzük, elsőként óhatatlanul a *tájköltészet*, a *hangulatlíra*, a *panteizmus* mellett a *ballada* fogalmak tolnak elénk.

A leíró költészet egyik műfajcsoportjaként szokás meghatározni a tájleíró költészetet, a tájleírást, vagyis a *tájköltészetet*, amelyiknek a művei az embert körülvevő természeti környezetet villantják fel, tárják elő, illetőleg jelenítik meg. A természetleírást – szorosabban véve – a tájköltészetet az európai irodalomban a felvilágosodás³ és a romantika szülőltének tekintjük. Ez idő tájt, a 18–19. században kitüntetetten az érzelmek, a hangulatváltozatok kifejezője volt. Korai szakaszában inkább

¹ Ezúton is köszönöm **Paál Zsoltnak**, a kiskunmajsai Szent Gellért Katolikus Általános Iskola tanítójának, magyar nyelv és irodalom szakos tanárának azt, hogy jelen dolgozatom eredeti gondolatmenetét további árnyalásra ajánlotta. Az itt következő tanulmányom több pontjában azért jutottunk pragmatikus konszenzusra, mert féltő volt, hogy a további diskurzus szétfeszíti az írásom rendelkezésére álló keretet.

² Ugyanakkor – hívta fel a figyelmet lektorom – a kifejezés utal a *szógyökökre*: „*gyökszónak hivatik az, mely nincsen szóképz által alkotva*” – olvasható Czuczor és Fogarasi könyvében, mert a szavak ősi állapota Istentől kapott jelentéssel bír, az ember lelkében élő ősi és megváltoztathatatlan igazság, eredője a jungi istenélmény és emberi ösztönlét.

³ Lektorom a *felvilágosodás* szót – annak elavult és tudománytalannak érzett jelentése miatt – elhagyná, és inkább a szellemtörténet *perromantika* szavát, kifejezését használná, mivel időbelisége és eszmeisége okán jobban is illeszkedik a hivatkozott szakmai kérdéskörhöz. Szerb Antal Rousseau-t is perromantikus költőnek vallotta.

élménylíráként jelentkezett, amikor a versben beszélő figyelmét a táj látványa ragadta meg egy-egy érdekes, megrázó, felemelő, magasztos, tépelődő, merengő élethelyzetben, és ehhez személyes vonatkozású megjegyzéseket fűzött, így adva hangot az élménynek. A tájköltészet a 20. században is jelentős maradt, sőt a *panteista léfilozófiával* gazdagodott. A tájköltészet a magyar irodalomban is korán megjelent, emlékezzünk Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály, Berzsenyi Dániel alkotásai mellett az ennek a költészetnek a tematikáját gazdagító Petőfi Sándor életművére. A 20. századi líránkban Ady Endre, Juhász Gyula, József Attila kortársai és követői közül Dsida Jenő, valamint Áprily Lajos adott új szintet, új élményréteget a tájköltészetnek (H. Tóth 2009).

A *hangulatlíra* alkotója a lelki folyamatok különös, nem mindennapi hangulatát ragadja meg elsődlegesen. Az impresszionizmus fogalmkörébe tartozik a hangulatlíra, ugyanis a latin *impressio* szó pillanatnyi benyomást jelent, és a hangulatlíra éppen ezt képes nagy erővel megjeleníteni.

A 20. századi magyar stílus fejlődési áramaiban jelen volt a *panteizmus* is, ez a 18. század végétől terjedő, a romantikára jellemző nézet, szemlélet, felfogás. A panteizmus Istent a természettel azonosítja, és ebben a gondolkodásmódban Isten nem más, mint az univerzum lelke.⁴ Az avantgárd forrongó, lázas útkeresése, a 20. század első felének társadalmában keletkező mind erőteljesebb feszültségek, felzaklató embertelenségek idején a szó erejében, hatásában reménykedő alkotók ismét a klasszikus értékek felé fordultak. A megváltó kultúrába, a kölcsönös megértésbe, a magunkhoz és a másokhoz vezető útba vetett töretlen hitét hirdette a viszontagságossá váló időkben Dsida Jenő a „Tükör előtt” című versében:

*Bolyongani faluról falura.
Durva darócban gazdag, tiszta szellem.
Egymás szolgája mind és nem ura.
Csecsem csámcsog minden anyamellen.
Így készülünk szelíd háborura,
mindíg magunkért, soha mások ellen.*

(Dsida Jenő)

Dsida Jenő keresztény humanizmusa univerzális dimenziókat nyit meg, Amadeo di Francesco meglátása szerint nem véletlenül, hisz az a költő, aki olyan ízesen írta át magyarra Assisi Szent Ferenc „Naphimnusz”-át, nem csak Erdélyé, nem lehet csak Erdélyé. A költőben visszhangra lelt Assisi szentjének egyszerű béketűrése, eget ostromló ujjongása, a lobogó ember gyermeki rajongása, ahogyan „édes egy testvérenek érzett minden teremtet lényt, mely a nagy érzésben vele egyesült és dicsóította világfölköti Szerelmét” („Cantico di Frate Sole”). Dsida Jenő mellett Áprily Lajost érezhetjük-nevezhetjük a magyar nyelvű panteista költészet kiemelkedő alakjának.

Ide helyezek még egy fogalmat, talán meghökkentő lesz, éppen Áprily Lajos életművével összefüggésben, de talán ez a meghökkentés ébreszt rá bennünket arra, hogy a *ballada*, a *balladisztikus* is gyakori műfaja, kifejezésmódja volt költőnknek.

A *ballada* olyan kispikái, rövidebb terjedelmű elbeszélő költemény, amely epikai, lírai és drámai elemeket egyesít. Kétségtelen, hogy vannak más ismert és elfogadottabb nézetek, felfogások a ballada fogalmának a meghatározására, magam Greguss Ágost híres meghatározását tekintem kiindulópontul, miszerint a *ballada: tragédia dalban elbeszélve; epikus éneknek* is nevezhetjük a balladát. A ballada témája rendszerint *tragikus konfliktushelyzet*.

A ballada előadásmódjára az úgynevezett *balladai homály* is jellemző; ám nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a vígballadák némileg árnyalják ezt a képet. A balladai homály azt jelenti, hogy a *történet cselekményét szaggatottan*, de sodró lendülettel, a legfontosabb mozzanatokot sűrítetten, *feszültségteli dialógusokban és/vagy monológokban* tárja fel (H. Tóth 1999).⁵

⁴ A *panteizmus* fogalma – emlékeztetett lektorom – valójában Spinoza zsidó-holland filozófus nyomán nyert létjogosultságot; a neoplatonista és reneszánsz felfogások helyettesítő és nem azonosító jelentéssel látták el a szó eredeti fogalmát. Spinoza (1632–1677) valójában a természetet is Isten teremtményének látta, mégis Spinozához köti a romantikus művészetelmélet a panteizmus romantikus értelmezését. Spinoza később áttért a lutheránus hitre, ezért az amszterdami zsidó közösség átkot mondott rá, és kitagadta.

⁵ Paál Zsolt, jelen tanulmányom lektori véleményére támaszkodva rögzítendőnek tartom azt is, hogy a *ballada* a 13. század legvégén kialakult dal-táncforma, *balade* (ballade) elnevezéssel rokonítható, és domináns módon provanszáli területen alakulhatott ki. Ott egyszerű *refrédalként* énekeltek, arra táncoltak. Irodalmi formája 1795 óta Percy püspök nevéhez köthető. A magyarság művelődéstörténetében „hosszú ének”, valamint „történetes

Versforgatóban

Harmadik-negyedik évfolyamos tanítványainkat már felbízathatjuk az itt következő Áprily Lajos-költeménynek az elolvasására; ha úgy tetszik, akkor ennek a versbeli barkás világnak a felfedezésére. Miért is ne? Hiszen annyi élményforrás, zenei futam kínálja magát befogadásra, meghallgatásra, hogy a 8–10 éveseket is megérinti már ez a vershelyzet annak minden rezdülésével.

Áprily Lajos: *Fűzfa-zsongás*

<i>Hogy zsong, zenél a barkás fűzberkek! Aranyzöldjét ragyogva tükrözik a kecskebékás tócsák, víz-erek. A zsenge lomb bodor barkáiban tengernyi méh tolong, toroz vigan, zskémányol, sárga lábbal elrepi,</i>	<i>s helyére frissek zeng ezre gy l, s a fényben zsong tovább a bacchanál. Az ölyv, mely szelte fönn a kék eget, ezt hallja tán, hogy most szítálva száll... Ha fűz lehetnél, barkás fűzberket, lelkem, hogy zsonganál. Hogy zsonganál.</i>
---	---

1. Olvassátok el úgy ezt az Áprily Lajos-verset, hogy figyeljétek meg a *téma*, a *forma*, a *hangzás* és a *világ látásának* a módját! Számoljátok be a felfedezéseitekről!
2. Beszéljétek el a „Fűzfa-zsongás” című vers élményeit úgy, mintha ti is a fűzberkekben lennétek, mintha veletek történe mindaz, amiről olvastatok!
3. Igaz-e, hogy a *fokozott zeneiség*, vagyis a hangok kellemessége jellemzi a „Fűzfa-zsongás”-t? Bizonyítsátok be az állításotok helyességét!
4. Ha megfeszítétek az Áprily Lajos-versben látható barkás fűzberket, akkor melyik *színek* lennének a legfontosabbak? Miért vélekedtek így?
5. Jártatok már fűzfák között? Sétáltatok már barkás fűzberkekben? Mit láttatok ott? Mi történt veletek? Ajánlanátok másoknak is fűzberkekbeli sétát? Legyen az *elbeszélésetek* olyan, hogy ébresszen kedvet társaitokban fűzek közötti sétára! Vegyétek figyelembe Áprily Lajos költeményének a színeit, a hangjait, a szókinésit és a magatok élményei mellett!
6. Gyakoroljátok a „Fűzfa-zsongás” *felolvasását*! Legyetek tekintettel ezekre a javaslatokra!
 - a) Olvassátok középérős *hangvétel*el!
 - b) Jelöljétek meg a felolvasáskor szükséges *tempóváltások* helyét! Figyeljétek felolvasáskor ezekre a jelekre!
 - c) Ügyeljétek a szöveg tolmácsolásakor arra, hogy az *áthajló sorokat* ne törjétek meg, hanem a költemény értelmére, jelentésére tekintettel olvassátok!
7. Gyűjtsetek olyan *képz - és zenem verseszeti alkotásokat*, amelyekben hasonló tájélmények jelennek meg, mint Áprily Lajosnak a „Fűzfa-zsongás” című versében!
8. Tudtok-e olyan *dalokat* énekelni, amelyek a fűzfáról, a barkákról, a méhekről szólnak? Szerkesszettek egy közös *dalgyűjteményt*, és énekeljétek rendszeresen ezeket a dalokat!
9. Jelenítsétek meg különböző *rajztechnikákkal* Áprily Lajos versvilágát! Szervezzetek *tantermi kiállítást* a barkás fűzberket láttató alkotásaitokból! Ne feledkezzetek meg a *képalírásokról* se! Tiszteljétek meg egymást azzal, hogy a *kiállítást köszönt* vel és *tárlatvezetéssel* kapcsoljátok össze!

Az Osiris Kiadó jóvoltából 2003-ban jelent meg Ferencz Győző válogatásában és szerkesztésében „A magyar költészet antológiája”, amelyik a kezdetektől szinte napjainkig, de legalábbis egészen a közelmúltunkig szemlézett magyar költészetünk klasszikus szerzőinek az alkotásaiból. Ezért is, és egyáltalán azért is, mert történeti és reprezentatív antológiának tekinthető ez a személyes válogatású-szerkesztésű 994 oldalas könyv, feltétlenül helyet, sőt megkülönböztetett olvasói figyelmet érdemel, természetesen, nemcsak a mi tanítói, irodalomtanári értékrendünkben, hanem növendékeink, diákjaink életében is. Ennek a kitűnő tipográfiai igényességgel megalkotott gyűjteményes kötetnek a 620. oldalán olvasható ez az alábbi, klasszikussá nemesedett költemény.

A **hetedik-nyolcadik évfolyamos** tanítványaink életében is revelációval hathat Áprily Lajosnak a márciust ünneplő alkotása. Még a számítógép képernyőjével szimbóizisban létező kamaszok kedvét is megpezsdíti / megpezsdítheti ez az üdítően hőmpolygó, lírai érzésekben gazdag zuhatag.

ének”-ként található föl ez a műforma, de a régi néphagyomány „régie nék”, vagy „öreg nék” elnevezéssel illette.

Ha költői alkotás meggyalázásával is vádoltatok, akkor is kijelentem, hogy ez a *szín-, hang- és látványvarázssal ajándékozott* „Március” nemcsak irodalomóráink megízestítője, hanem nyelvóráinknak is pazar kincseshányajává tud lenni minden magamutogató, az úgynevezett kreativitást harsogva követelő erőlködés nélkül, csak úgy, a maga Isten áldotta természetes egyszerűségével.

Amikor ennek az Áprily Lajos-versnek a műfaj- és ritmusvilágát tanulmányozzuk, akkor lapozzuk fel magunk is, illetőleg lapoztassuk fel diákjainkkal is, például a Szerdahelyi-féle, mindenkinek, vagyis a széles olvasóközönségnek szánt, az irodalomelméleti ismereteket tételszerűen áttekintő kötetet (Szerdahelyi 1996). Ugyanígy rendkívül tanulságos a mai magyar verseket bemutató „csevegő” verstan, amelyik – szerzője szándékai szerint – igaz, a tudományos kérdéseknek nem a teoretikus tisztázására vállalkozott, inkább a kalauz szerepében kíván megmutatkozni, hogy a költészeti formavilágról szerzett ismereteink köre tágasabbá lehessen (Szepes 1996).

Áprily Lajos: Március

*A nap tüze, látod,
a fűrge diákot
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy s evoét a fénybe kiált.*

*Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke
szénfej cínke
víg dithyrambusa: dactilusok.*

*Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.*

*Barna patakja
napra kacagva
a lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma,
s zeng – ugye zeng, ugye zeng a szived?*

- Hallgassátok meg a felolvasásomban Áprily Lajos „Március” című versét! Mondjatok egy-egy olyan *igét, f nevet és melléknevet*, amelyek a vers meghallgatásakor jutottak eszetekbe! Indokoljátok meg a választásotokat!
- Beszélgessünk erről a költeményről!
 - Ki a vers *h se*?
 - Mi a *versbeli történet*?
 - Mikor és hol játszódnak az *események*?
 - Miért kiált a lírai hős egy *ős evoét* a fénybe? (Tudjátok, hogy az *evoe* ujjongó örömkialtás volt Dionüosz sz isten ünnepén?)
- Tanulmányozzátok ennek az Áprily Lajos-költeménynek a szórendjét és az írásjelhasználatát! Mi lehet a költő célja a szórendi megoldásokkal és az írásjelek változatos alkalmazásával?
- Gyűjtsétek össze a „Március” *igéit és igékb l képzett szavait!* Válogassátok ki ennek a költeménynek a *f neveit* is! Hasonlítsátok össze a gyűjtött adatokat! Mit tapasztaltatok? Melyik a leggyakoribb szó?
- Melyik *színek és hangok* jellemzik ezt az Áprily Lajos-verset? Miért van összefüggés a *m címe* és a vers színei, valamint hangjai között?
- Bizonyítsátok be ennek az állításnak az érvényességét!
A *dithyrambus* szó görögösen dithürambosz, latinosan dithyrambus. Jelentése: emelkedett hangú, lendületes, szenvedélyes lírai műfaj, istenekhez, például Bacchushoz, majd más istenekhez írott himnikus szárnyalású dicsőítő ének; nevezhetjük magasztaló éneknek is. A rapszódia rokonának is mondhatjuk a dithyrambust, hiszen a versben beszélő felindultsága, érzelmi kitörése szinte szétfeszíti a költői mű szerkezetét. Ebben a költeményben a szilaj jókedv, a szenvedélyes mámor öröme okozza a csapongó szabálytalanságot.
- Mi biztosítja a „Március” *zeneiségét*?
 - Szóljatok a rímfajták teremtette zenéről!
 - Értelmezzétek az alábbi megállapításokat! Legyetek figyelemmel a válaszotok megfogalmazásakor ezekre az ismeretekre is!

Az első strófa 1–3. sorát bevezető névelőket ütemelőzőknek nevezzük. Az ilyen jellegű sorok a további szakaszokban is ütemelőzős sorok, a többiek már olyan ismert verslábak az *id mértékes verselés* köréből, mint például az *daktilus* (– ◡ ◡), a *jambus* (◡ –), a *trocheus* (– u), a *pirrichius* (◡ ◡).⁶

8. Bizonyítsátok be ennek az állításnak az érvényességét!

A tavasz ihlette legszebb versek egyike Áprily Lajos „Március” cím alkotása.

Foglaljátok össze azokat a gondolatokat, megjegyzéseket, észrevételeket, amelyeket az irodalomórai verselemző, a versről valló beszélgetések keretében hallottatok, jegyzeteltetek! Rendezétek vázlattá ezeket a tudáselemeket! Írjátok 14–16 mondatos beszámolót a fenti állítás érvényességéről!

Minden bizonnyal találkoztok már tanítványaink ezzel az Áprily Lajos-verssel is. Érdemes újraolvasnunk a „Március”-sal párhuzamosan, és így maradandó élmények és tanulságok birtokában hasonlíthatjuk össze ezt a két játékos hangvételű, jókedvvel szétáradó költeményt.

Áprily Lajos: Tavaszodik

Sáncban a hóvíz

könny hajót visz,

füstöl a fényben a barna tet .

Messze határba

indul az árva,

lenge madárka: billeget .

Titkon a Bükkben

moccan a rügyben

– mint csibe héjban – kandin a lomb.

S mintha a róna

kedve dalolna

úgy muzsikál, muzsikál a kolomp.

Indulok. Értem.

Jól tudom: értem,

értem üzen a zsenge határ:

„Szíved a bomlott,

ócska kolompot

hozd ide, hozd ide már”!

Ha ellátogatunk a világhálón az [Áprily Lajos: Március - Tavaszodik \(Kicsi Hang\) - YouTube](#) elérhetőségre, akkor a Kicsi Hang együttes koncertjén készült felvételnek köszönhetően tovább fokozhatjuk növendeikeinkben az ezen Áprily Lajos-versek iránti lelkesedést.

A Magvető Könyvkiadó 1965-ben jelentette meg – Csanádi Imre felelős szerkesztésében – Áprily Lajos „Jelentés a völgyből” című klasszikus formátumú verskötetét, amelyet Bartha László érzékeny illusztrációi tesznek még emlékezetesebbé. Nem könnyen szabadulunk ennek a versgyűjteménynek a darabjaitól, ugyanígy az egész oldalas képektől sem. Ez utóbbi állításomat támasztják alá a csupán taláalomra választottam 65. vagy a 81., illetőleg a 193. oldalakon megtekinthető illusztrációk is.

Áprily Lajosnak az itt következő balladáját ebben, az 1965-ben napvilágot látott verstárában, a 22. oldalon olvashatjuk. Érdemes a *kilencedik-tizedik évfolyamos* diákjaink figyelmét, olvasói érdeklődését ráirányítanunk erre az alkotásra, mert nem egyszerűen csak az olvasmánymegértő készségüket pallérozhatják, vagy a *ballada* műfajában megszerzett ismereteiket erősíthetik, hanem a személyiségüket is szembesíthetik az Áprily Lajos-versbeli csúnya lány tragikus életsorsával.

Áprily Lajos: Kís ballada

A csúnya lányt az anyja nem szerette,

szébbik lányától megkülönböztette,

mindennap szidta, átokkal verette.

A csúnya lányt legények sem szerették,

csúfoltoktak szegényel és nevelték,

csókos játékaikból kifeledeték.

Pedig titokban szomjazott a csókra,

becézésekre, lányoknak valókra,

melegít , szerelmes ízü szókra.

Egyszer, mez n, vihar zendült felette.

Vén bükk alatt egy villám észrevette

s a jégvert pázsiton agyonszerette.

⁶ Jelen tanulmányom lektora, Paál Zsolt felhívta a figyelmemet *Mez. Tibornak* arra a tanulmányára, amelyik ezen az elérhetőségen található meg a világhálón: http://harmoniakert.hu/cikk_aprily_lajos_marciusa_1.htm Mező Tibor, a szerző ebben a munkájában Áprily Lajos „Március” című költeménye vitatott metrumának az alkotás-lélektani vizsgálatát végezte el. Erős nyomtatékkal ajánlom pedagógustársaim szíves figyelmébe Mező Tibor összehasonlító elemzéseket tartalmazó értékes munkáját. Magam nem kívántam a hivatkozás részleteiben elmerülni, ugyanis *Szepes Erika* érvelésével azonosultam.

A vers bemutatása előtt és/vagy után talán nem tűnik haszon nélkülinek arról beszélgetnünk, hogy *a szöveg* nem valmiről szól, hanem *az olvasója segítségével felépít valamit* (Szikoráné 1994), tulajdonképpen egy lehetséges világot, mely a „valós világhoz” kapcsolódik a világ struktúráján keresztül (Petőfi 1990).

1. Igazoljuk ezt az állítást!
Tragédia ez a kis terjedelm ballada, mégpedig az si siratókra emlékeztet versritmusban elbeszélve.
2. Mi a véleményünk a *balladabeli szerepl* kről?
3. Hogyan érezhetett, élhetett a *ballada csúnya lánya*? Indokoljuk meg az állításunkat!
4. Kinek a *néz pontjából* tárul elénk a csúnya lány sorsa? Beszéljünk más-más nézőpontokból a balladabeli szereplőkről, elsősorban a villám által agyonszeretettéről!
5. A „Kis ballada” című Áprily-versben *szuggesztív er* t hordoz az aranyemetszet.
Egy-egy műalkotás elemzésekor a feltételezett gondolatokat, értelmezéseket *az aranyemetszés és a szimmetria versbéli érvényesülése* is igazolhatja. Az aranyemetszet az egészet úgy osztja részekre, hogy a kisebb és a nagyobb rész aránya megegyezik a nagyobb rész és az egész arányával. Az ilyen arányosság mindenkori számértéke: 0,618.
Ha az itt olvasott Áprily-mű sorainak a számát (= 12 sor) megszorozzuk az aranyemetszet számértékével (= 0,618), akkor a szorzat 7,416 lesz, vagyis: „*Pedig titokban szomjazott a csókra, / becézésekre, (...)*”.
- a) Hogyan látjuk *az aranyemetszet* jelentésrétegeit a mű egészére vonatkoztatva?
- b) Próbáljuk meg az aranyemetszet felől értelmezni ezt, a kegyetlen emberi kiszolgáltatottságot ábrázoló művet! Miféle *többljetjelentést* hordoz a mű egésze jelentésvilágának az értelmezése szempontjából a költemény aranyemetszéspontja (= 7,416)?
6. Vizsgáljuk meg a vers zeneiségét megteremtő, biztosító tényezőket! Figyeljünk a *versformára*, a *rímfajtákra*, a *verselési technikákra*! Vessük egybe a különböző megfigyeléseket!
7. Melyik *stílusesszók* vannak jelen ebben az Áprily-költeményben? Mutassunk rá ezeknek a versbéli szerepükre, a *többljetjelentésükre*!
8. Vessük egybe a mű *érzés- és gondolatvilágáról* kialakult véleményünket másokéval! Figyeljük meg mások nézeteit, gondolatait, és alkalmazzuk a legmegfelelőbbeket a közös álláspont kialakításában! Ha nem jutunk közös nevezőre, akkor ennek az okát indokoljuk meg!
9. Bizonyítsuk be, hogy *ballada* a műfaja a „Kis ballada” című Áprily-versnek! Legyünk figyelmesek a műfaji szempontú elemzésünkben ezekre a szempontokra: *témaválasztás, szókészlet, felépítés, verselés, rím, hangnem*.
10. Készüljünk fel kiselőadásra Áprily Lajos „Kis ballada” című alkotásáról! Szóljunk a műről a következőkre tekintettel: *szerkesztési elv, gondolatkör, m faj, stílus és nyelvezet, zeneiség, hatásvilág*.
11. Képesek lennénk-e a *moduláció eszközeinek* (= hangszínezet, hanglejtés stb.) a megfelelő alkalmazásával a szorongással teltséget érzékeltetni, amikor felolvassuk ezt, a „Kis ballada” című Áprily Lajos-verset?

Összefoglalásul

Jelen dolgozatomban a *versvilágokról* szóló véleménynyilvánítás és a versvilágokkal való kapcsolat-teremtés különböző lehetőségeinek a gyakorlására kerestem, és iparkodtam alkalmakat mutatni Áprily Lajos néhány versének a felhasználásával, segítve pedagógustársaimat és tanítványaikat is az Áprily-költészet *értő-érzékeny felfedezésére*.

Ezekből az *életképszerű*, mozgalmasságukkal szinte magukkal ragadó versekből, valamint a *drámai erejű* balladából különböző *emberi sorsok* tárulnak fel az olvasó előtt. Érdemes arra készítenünk tanítványainkat, hogy próbálják látni önmagukat ezekben a lírai példákban, mert az ezekben a vershelyzetekben lévőkkel történő identifikálódás keretében gyakoroltathatjuk az *én-kép*hez való egészséges viszonyulást is. Ebben a komoly munkában a „gyökeres szó” költője, vagyis *Áprily Lajos értékekben gazdag szemelvényeket nyújt*, csak el kell/ene fogadnunk őket.

Irodalomjegyzék

- Áprily Lajos 1965: *Jelentés a völgyb 1.* Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Ferencz Győző 2003: *A magyar költészet antológiája.* Osiris Kiadó, Budapest
- H. Tóth István 1998: *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 2009: *Kett s tükrök. A stilsztikáról magyarul – a magyarról stílusosan.* Egyetemi tankönyv. Társ szerző: Radek Patloka. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
- Mező Tibor: *Áprily Lajos Márciusa. A Március cím költemény vitatott metrumának alkotáslélektani vizsgálata.* http://harmoniakert.hu/cikk_aprily_lajos_marciusa_1.htm
- Petőfi S. János 1990: *Szöveg, szövegtan, m elemzés.* Országos Pedagógiai Intézet, Budapest
- Szepes Erika 1996: *A mai magyar vers I–II. kötet.* INTERRA Rt. – Tevan Kiadó, Budapest
- Szerdahelyi István 1996: *Irodalomelmélet mindenkinek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szikoráné Kovács Eszter 1994: *A „lira teremtett világa”. A költ i szöveg értelmezésének, befogadásának kérdéséhez.* In: Nagy Attila (szerk.): *Olvasásra nevelés és pedagógusképzés (HUNRA-konferenciák előadásai).* Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

* * *

Kelemenné Szél Zsuzsanna Hajnóczy Péter: Az unokaöcs

1. Az írói életút

Hajnóczy Péter 1942-ben született Budapesten, bár egyes források Porcsalmát nevezik meg szülőhelyeként. Származását Hajnóczy Józsefhez köti, azaz a magyar jakobinus mozgalom egyik vértanúja leszármazottjának vallja magát¹. Életéről keveset tudunk. 1962-ben végezte el a gimnáziumot, ahol esti tagozaton érettségi vizsgát tett. Később alkalmi munkákból élt. Ezekről az évekről így olvashatunk: „volt ládázó, kabinos, szentképügynök, modell, kazánfűtő, kőművessegéd, betűszedő-inas, szénlehardó”².

Első elbeszélései *A f t* címmel 1975-ben jelentek meg. Később a *Mozgó Világ* című folyóiratnál dolgozott. Korának egyik legtehetségebb írója lett. Sajátos stílusú írásainak tartalmát leginkább saját sorsából meríti. Korában a kritikusok és az olvasók nem igazán értették sorait, nem igazán tudták, hol és hogyan ragadják meg prózáját. A korabeli kritika jórészt az életrajzi eseményekből is jól ismert alkoholizmusa miatt utasította el írásait. A mai napig is a legátfogóbb összefoglalást Hajnóczy írásairól Németh Marcell munkája jelenti. (*Németh, 1999*)

2. Az unokaöcs

Az unokaöcs című mű Hajnóczy első kötetében, *A f t* című elbeszélés-gyűjteményben jelent meg. Érdekes megfigyelni indulásként a kötet megszerkesztettségét. A címadó elbeszélést a kötet utolsó harmadában találjuk. Ha egymás után olvassuk végig az elbeszéléseket, úgy érezzük, hogy tudatos ez a sorrend az elbeszélések között. Egy megszokott, mindennapi, mondhatni reális világot bemutató elbeszélésekkel indul a kötet, majd egy

szürrealista vagy inkább abszurd világ felé hajlanak a kötet vége felé.

Két férfi találkozik egy parkban, minden előzetes bevezetés, előkészítés nélkül a novella első sora szerint. Az olvasó számára úgy tűnik, ez a találkozás csak a véletlen műve. Talán épp arra vitt az útja mindkettőjüknek. Egy szokásos novellaindítás, megszokott történetmesélés módszerét követve ismerkedünk meg a „különös alak”-kal. (*Hajnóczy, 1975*) Különös a jellemzés is, amit róla kapunk:

”... öltönyén vér vagy vörösbor... foltjai, arca borostás, haja csapzott,...remegő ujjai között cigarettát forgat.” (*Hajnóczy, 1975*)

E sorok alapján joggal reménykedhetünk abban, hogy egyértelműen megtudjuk, ki is ez a szereplő. De nem. Mindössze annyit árul el róla biztosan az író, hogy kitarított férfi. A kettejük között elhangzó dialógus alapján azonban nehéz, sőt lehetetlen megállapítani a két fél azonosságát. Kik is valójában? Az egyik minden bizonnyal maga a narrátor. A cím alapján az olvasó biztosra veheti, hogy a mű egy fiatalemberről szól, aki rokoni kapcsolatban áll az íróval. Ezt szoktuk meg a korábbi olvasmányélményeink alapján. A mű elolvasása után azonban ez nem így lesz, majd látni fogjuk. A másik fél kiléte azonban bizonytalan. Kétséges, nem tudnánk pontosan megmondani, ki rejtőzik e figura alakjában. Talán maga az unokaöcs. Az első sort olvasva ez is lehet. De az is lehet, hogy csak valaki más. Egy olyan személy, akit majd a későbbiekben lehet kapcsolatba hozni az unokaöcs személyével, akiről a címben szó van. Valami furcsa bizonytalanság uralkodik el épp e kétség miatt az olvasón. Nincs, és majd a

későbbiekben sem találunk semmi bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy a másik férfi az unokaöcs lenne.

„Itt, ebben a csendes budai parkban akadtam össze ezzel a különös alakkal, aki egyedül önmagára hasonlított.” (Hajnóczy, 1975)

A Hajnóczy novellák előtt sok évvel született művek esetében már megszoktuk, hogy a címben említett szereplővel a mű olvasása során találkozunk, visszatérő alakja pontosan megismerhető, a szöveg alapján alakját, jellemét, gondolkodásmódját képesek vagyunk pontosan megrajzolni. A művek szerkezete így épült fel. Itt azonban valamilyen döbbenetes dologgal találkozunk. Nem kapunk ugyanis pontos adatokat az unokaöcsről. Sőt! A mű végéig sem tudjuk meg ténylegesen, ki is az a címben szereplő titokzatos unokaöcs. Hiába olvassuk egyre tovább és tovább a sorokat, mégsem kapunk választ a kérdéseinkre. A Hajnóczy Péter által írt sorok ily módon szemben állnak a tudatunkban, az olvasó tudatában meglévő, régóta kialakult és megszokott konstrukciókkal. Az olvasói elvárás szembekerül az olvasott sorokkal (Sz. Vásárhelyi, 2005): nem találunk választ a bennünk felmerülő kérdésre. Ezt a jelenséget „kontrasztív jellegű intertextualitásnak” nevezik az irodalomban (Sz. Vásárhelyi, 2005). Mindvégig egyre csak reménykedhet az olvasó, hogy végre fény derül a címben említett unokaöcs személyére, de a mű végére szertefoszlik ez a halvány remény. Talán épp ez a nyugtalan vágy viszi tovább a novellát kézbe vevő olvasót a sorokon, hogy a titokra végre fény derüljön.

A címszereplő személyének a kiderítését talán oknyomozás módszerével lehetne érdemlegesen megfejteni. Érdemes kiindulni az első mondat második részéből: „...aki egyedül önmagára hasonlított” (Hajnóczy, 1975). Elindulhatunk kideríteni, milyen az, aki önmagára hasonlított? Talán egy tükörcs. Egy hasonmás, egy ikertestvér. Vagy a bennünk önmagunkról kialakított, s elének vetített kép? Arra felé hajlunk, hogy az író itt inkább önmagára utal vissza. Arra a lényre, aki benne lakozik. A rejtett másik énjére, aki ott él benne, de nem kerül a felszínre. Egyedül ő ismeri. Oknyomozásra akkor van lehetőségünk, ha ezt a titokzatos ismeretlent összefüggésbe hozzuk az összes többi szereplővel. A címszereplőhöz viszonyítva a novella összes többi szereplőjéről lényegesen több információt kapunk. Ezek kapaszkodót, kiindulópontot adhatnak nekünk. Ilyen alappontok lehetnek a nevek, a státuszok, de akár a két névtelen nőalak is. A szereplők közötti kapcsolat- és viszonyrendszer segítségével közelebb juthatunk a címszereplő felkutatásához.

Talán legkönnyebb dolgunk a nőalakok megfejtésével van. Róluk végül kiderül, hogy kik is valójában. Menyasszony, anyós. Egy elképzelhető, valós világ szereplői jelennek meg. Az író szavakat és tetteiket felidézve próbálja vázolni egyéniségüket.

„Az én nevem nem „szakmabeli” volt ebben a családban, hanem „Feriike, drága”, „a mi kis Hildánk jövődöbelije”, „a mi Ferencünk...”, aztán „te részeg disznó, aludni jársz ide?”, „már megint zálogba csaptad a jegygyűrűt?”, „micsoda ribanc zsebkendője ez itt?”, és „édes kanmajmom”, „kis húsom, husikám” (Hajnóczy, 1975).

Bár igen szűkszavú ez a bemutatás, de valamelyest közelebb visz a célunkhoz. A sorokból egyértelműen látható, hogy az ismeretlen férfi egy látszatvilágban, egy művilágban élt. A bemutatás módja alapján a novella során először felmerülhet bennünk a halvány gyanú: talán személyes élmények mondatják mindezt az íróval. Talán mindez a képzeletének játéka csupán?

Ezen a síkon haladva említést kell tennünk a különös módon idekerülő katona alakjáról is. Ő nem tartozik a családba, nem fűzik vérségi kötelek ezekhez az emberekhez. De a menyasszony és az anyós családtagoknak tekintendők valamilyen szinten, míg a katona nem. A katona alakja transzfiguráció révén jutott a szövegbe. Azonban segítségünkre siet a kutatásban egy név szerint említett személy, Che Guevara. Talán ez az egyetlen biztos szál, melyen keresztül eljuthatunk a titokzatos címbeli unokaöcs figurájához. Che Guevara személye ugyanis már a novella indításakor megjelenik. Ezt is csak egy félrecsúszott megjegyzés során tudjuk meg, mert „egyetlen igaz szóval” lelepleződik, amikor Che Guevaráról szól. A korábban említett hamis, hazug, művilágot idézi. Ennek a cseppet sem őszinte, hamis világnak, életnek vetett véget a könyv, azaz Che Guevara. Egy könyvet említ ugyanis a különös idegen, egy ugyanolyan titokzatos könyvet, mint amilyen talán ő maga. De azt is csak sejteti, hogy ez a könyv mélyen, a lelke mélyéig megérintette a titokzatos férfi szereplőt. Azonban ott lappang a gondolatunkban a már ismert tény: ez a könyv, talán maga Che Guevara juttatta ide hősünket. Che Guevaráról, a forradalmáról, a legendáról szól a könyv. Az „Ember”-ről, aki egy egész generáció példaképe lett Argentínában. Ez az egyetlen esemény, melyről megtudjuk, hogy valamilyen szinten kapcsolatba került vele.

De az olvasó számára továbbra is kétséges, hogy ez a történet hol is nyilvánul meg. Talán egyszerűen csak az olvasó és a szöveg között. Néhan a szöveg, az olvasó és a narrátor személye kö-

zött? E kérdés tekintetében szintén bizonytalan-
ságban hagy bennünket az író. Pedig az első so-
rokban még egyértelműnek tűnt a dolog, hiszen ez
két ember találkozása csupán. De már ez sem
ilyen egyszerű találkozásnak tűnik, inkább egy-
mással szembenálló felek egymásnak feszülése.
Ez a feszültség a második indíttatás, mely miatt
tovább olvassa az olvasó a sorokat.

Felmerülhet az olvasóban az is, hogy ez a két
alak talán nem is létező figura. A két fél pusztán a
tudat szülötte vagy egy beteg elme víziója. Mint-
ha az érzelmek és az értelem közötti disszonanci-
ával találkozánk össze. Hiszen a végig mámoros,
részeg férfi minden esetben csak az érzelmek ol-
daláról ítéli meg az eseményeket. „Ha egy napon
megvadulok...” (Hajnóczy, 1975). Mindeközben
ott áll a másik oldalon a józan ész, a higgadt
gondolkodást képviselő befogadó. Józan, logiku-
san feltett kérdésekkel ő irányítja a beszélgetést, ő
vezeti az idegen útját, közben tereli az esemé-
nyeket is. Róla joggal feltételezhetjük, hogy nyugod-
tan ül, s hallgat, míg a szemben ülőt az értelem
helyett az érzelmek vezetik és irányítják.

Ugyanígy nem tudjuk eldönteni a novella vé-
gére sem, hogy a szereplők azonosak-e, illetve
egyidejűleg megtörnek-e. Ismét egy véletlenül el-
hangzó vallomás igazolhatja ezt a felvetésünket.
Itt olvashatunk az önmagára hasonlító alak szinte
szerelmes vonzódásáról. A Che Guevarát kivég-
ző katona iránt érez így, vele szinte teljesen azo-
nosnak képzeli magát.

„Néha azt gondolom, hogy én vagyok az a
katona.” (Hajnóczy, 1975)

Egy fiktív, elképzelt dologgal találkozunk, s
az író ebbe illeszti bele a másik fiktív esemé-
ny-sort. Itt juthatunk vissza a kezdeti gondolatokhoz,
Che Guevara alakjához. Az elképzelt hős alakja
tűnik fel, de a novella lázadó hőse talán önmagát
hasonlíttja a forradalmárhoz. Saját elképzelt láza-
dó voltát vetíti bele Che Guevara alakjába. A
képzeltbeli tükörben az argentin forradalmár
alakját látjuk, s közben ebbe az alakba beleképzeli
saját arcát. Így válhatnak talán még egymás tü-
körképévé is.

A novella szerkezetét vizsgálva szintén érde-
kes dologra bukkanhatunk. Olyan szerkesztési
módot alkalmaz, amilyenel korábbi írásokban
még nem találkoztunk. A történet szokásos novel-
laként, megszokott történetmondásként indul. Eb-
be helyez bele egy pantomimjelenetet, ami a fil-
mek világát idézi. Nem kellenek már a szavak, a
szavak jelekké válnak a pantomim során. A moz-
dulatok fejezik ki a gondolatokat. „...valami fur-
csa pantomimbe kezd...” (Hajnóczy, 1975). Ez a
közvetített mondat jelzi, hogy e soroktól kezdve

valami más, nem megszokott dolog következik. S
a sorok átváltanak ismétlődő, szinte monoton fel-
sorolásokká:

„Ásít, nyújtózkodik, ébresztőóra csörög a kis
szobában, a férfi ott fekszik az ágyban a vastag
dunyha alatt, keze vaktában tapogat az óra felé, az
óra a széken csörög egy pohár víz mellett, a szék
támláján gondosan élre hajtott szürke, kopott sző-
vetnadrág, fölötte ott a kabát, ujjai mereven eláll-
nak, mint két kályhacső, a szék alatt félretaposott,
tömpe orrú bakancs, a férfi keze kitapogatja az
órát, hirtelen csönd, a meztelen drót végén vil-
lanykörte, egy légy dönög a villanykörte körül, a
férfi ledobja magáról a dunyhát, a légy ott ül a
villanykörten, csak az ébresztőóra ütemes ketye-
gését hallani, tiktak, zakatol, dübörög a gép, a ...”
(Hajnóczy, 1975).

Itt érdemes felvetni azt a kérdést is, vajon mi-
ről is szól a novella? Hihetnénk azt, hogy egy ré-
szeg férfi életének rövid részlete, mely csak az
italozásról szól. Azonban itt sokkal többről van
szó. Inkább egy lázadást vélhetünk benne felfe-
dezni. Talán magának az írónak a lázadása ez. A
mindennapi életbe, a szegénységbe, nincstelen-
ségbe belefáradt, megkeseredett ember lázadása.
A pantomimjelenet, mint filmkockák sora vetíti
elénk egyhangú, monoton életét. Bizonyára mun-
kásember, gyári munkás egy gépsor futószalagja
mellett. Mindennapi munkája unalmas, monoton
cselekvéssor, s ahogyan a monoton sorok a sző-
vegben, úgy ismétlődnek élete eseményei is. Me-
chanikussá, embertelenné, érzéketlenné vált a vi-
lág körülötte, s ő beleolvadt ebbe a monoton vi-
lágba. Ilyen a nappala, az estéje, ilyen, ha mulat,
ha szeret: „egy édes, egy fél szilva, ...egy édes,
egy fél szilva” (Hajnóczy, 1975) váltják egymást
a szövegben, s az életben is. Ez egy ördögi kör,
melyből nem tud kitérni. Az óra motívuma egyér-
telműen jelzi a folytonosságot, körbe járó mutató-
ja az örök ismétlődést. Mégis megkísérli a lehető-
lent, mert a folyton csörgő, folyamatosan ketyegő
ébresztőórát összetöri. De még ennek a mozdulat-
nak is megvan a keserű iróniája. Az órát is csak
ugyanolyan gépies mozdulatokkal tudja már ösz-
szetörni, mint ahogyan a mindennapokban az
előbbi mozdulatsorokat végzi. S ez is hiábavaló,
mert semmit nem változtatott meg vele. A pant-
omimjelenet hosszú sorai után ismét a gyárban lát-
juk, monoton robotol, az óra pedig újra ketyeg,
újra jár.

Igazi megpróbáltatás lehet az olvasó számára
ezeken a sorokon túljutni. Folyton azt várjuk, mi-
kor lesz már vége. Meddig kell még ezt olvasni?
Hol van egy kis megszakítás, ahol szem, agy,
gondolat megpihenhetnek? Nehéz megállni, hogy

ne szaladjunk tovább, átlépve az egyhangúan ismétlődő sorokat. Tekintetünk eleinte folyton előre ugrik, de a sokadik olvasás igazi élményt ad. A szöveg lassan már nem is olyan lényeges, inkább a ritmusa, a lüktetése viszi magával az olvasót. Ahogy haladunk előre az olvasással, közben észrevétlenül változik a szövegben egy-egy szó, lüktet, zakatol a szem előtt a szöveg. A novellának ez a része szinte csak ismétlésekből áll. A félmondatok, a mondatok, a szereplők cselekedetei ismétlődnek.

Ez egy sajátos írói technika, amit repetitív technikának nevezünk. (Szemes, 2005) Itt már teljesen elbizonytalanodik az olvasó a cselekvő személyével kapcsolatban. Kezdetben csak nehezen tud az olvasó különbséget tenni a valóságos események és a képzelt történések között, s a végén már úgy érezheti, nem is lehet megkülönböztetni, mi a valóság és mi a gondolat, a látomás. Különös szürrealista vízióvá válik észrevétlenül a szöveg. A korábban említett feszültség olvasás közben felfokozódik. S ennek az is oka, hogy miközben az állandóan ismétlődő sorokat olvassuk, az események lassan haladnak előbbre. Olyan apró és hirtelen módosításokat és változtatásokat végzett az író a szövegben, amelyek előre vitték az eseménysort, és eközben az olvasó nézőpontja is észrevétlenül megváltozik. Egyre biztosabbak le-

hetünk abban, hogy itt nem két személy beszélgetésének vagyok tanúi, hanem a képzelet játékát vetíti elénk az író. Talán a lelkiismeret képzeletszülte alakjával viaskodik az író? A meghasadt tudat másik énje felé fordult? Nem tudjuk meg. Csak sejtjük, hogy a valóság és a vízió küzdelmének lehettünk tanúi. Csak sejthetjük, hogy képzeletbeli lázadásról olvastunk, ami az író tudatán belül zajlott. Erre utal az ébrenlét, az alvás és a részegség állapotát bemutató jelenet. S erre utalnak a befejező sorok is:

„Le kéne törülnöm verejtékes homlokom, de nem bírok moccanni sem. Itt áll mellettem, kezében a töltött fegyver, arcomon érzem meleg lélegzetét” (Hajnóczy, 1975).

Nem jutottunk közelebb a címből kiinduló kérdés megválaszolásához sem. Nem tudjuk az oknyomozás módszerével sem kideríteni, ki is az a rejtőzködő, titokzatos unokaöcs, akit a cím idéz. De tovább kutatva, igaz, hogy nem a mű alapján, mégis megtalálhatjuk a keresett választ. Németh Marcell lelt rá erre az unokaöcsre: „Az unokaöcs előképe a Diderot-féle Rameau unokaöccse: a tudatos immoralitást színlelésben kiélő zseniális gazember, a hasonulás művésze.” (Németh, 1999)

De fontosságát nem ebben érezzük. Inkább abban, ahogyan az író elrejtí, titkolja alakját végig a novella során.

Irodalom

1. Hajnóczy Péter *Összes m vei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 62–75.
2. Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990.
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>
2012. 12. 08 -i letöltés
3. Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999.
4. Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999. 53. o.
5. Szemes Péter: *Triboulet, a groteszk reprezentánsa*. Iskolakultúra, 2005. 8.
6. Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna: *Az intertextualitás tanításának a jelent sége*. Magyar Nyelvőr, 2005. 129. 4.
7. Vámos Imre: „Che” *Guevara legendája* Gondolat, Budapest 1968.

* * *

A. Jászó Anna

Amit az egyetemisták nem ismernek...

Ezen a címen szeretnék egy rovatot nyitni, talán nem lesz érdektelen a középiskolai tanárok számára. Gyakran előfordul ugyanis, hogy a középiskolai tananyagra hivatkozunk bölcsészkarai óráinkon, hogy illusztráljuk mondanivalónkat, s törekvésünk ellenkezőjére fordul: a hivatkozás ismeretlen, így nem is világhíthat meg semmit. Természetesen előfordul, hogy az ember agyából kihullanak ismeretek, de most nem erről van szó. Olyan példákat idézek, amelyeket egy adott társaságból – szemináriumi csoportból, nagyelőadás hallgatóiból – senki nem ismert, tehát nem is tanulhatták őket. Olyan példákat idézek, amelyeket régebben egy bizonyos kultúrkör tagjai mind ismertek, kiesésük a közös emlékezetből nagy kár, nagy veszteség, nagy fájdalom. A legutóbbi meglepetést egy annak idején mindenki által ismert és szeretett vers okozta, mégpedig Ady Endre átköltésében:

Szappho szerelmes éneke

*Boldog ember, istenek párja,
Szemben ki ülhet szép szemekkel,
Édes kacajos közeleddel,
Kacajoddal, mely szíven-vágva
Fogja a mellem.*

*Hacsak már látlak, elalélok,
Torkomon a szavak elfulnak,
B römre zápor-szikkra hullnak,
Szememben sötét, vad árnyékok
S láрма fülemben.*

*Hideg verejték veri testem,
Remeg en, félve, halóan,
Az szif száznál fakóbban
Állok és már érzem a vesztem.
Megalok érted.*

Megkérdézhetik, hogyan téved be ez a vers egy alkalmazott retorikai szemináriumra. A stílus a retorika része volt: a szónok harmadik feladata a beszéd kidolgozása, az élokúció, vagyis a stílus. A stílussal egyes szerzők külön is foglalkoztak. A Kr. u. első század első feléből származik egy ismeretlen szerzőnek – akit Pszeudo-Longinosz néven illetnek – *A fenségér 1* című műve, amely a világ első stílusztikája. Valószínűleg egy Rómában letelepedett görög rétor volt, művét görögül írta. „A mű egyetlen könyvből áll, mely 44 fejezetre van osztva. A szerző egyetlen kérdést vizsgál: mi teszi a költők, a prózaírók és a szónokok stílusát fenségessé, fennköltté, és hogyan lehet az ilyen kifejezésmódot érzékelni és elsajátítani” – írja a *Retorikai lexikon*. A 10. fejezetben idézi Szapphó szerelmes énekét, de csak négy versszakot és az ötödik versszak első sorát; nagy kár, hogy nem közölte az egész költeményt, így csak töredékben maradt fenn. De fennmaradt! (Ki gondolná, hogy az örökkévalóság számára is hasznos példákat idézni.)

Érdekes a költemény felvezetése, tudniillik a szerző modern gondolatokat közöl: a stílus válogatás és szerkesztés eredménye: „Nemde, mivel minden dologgal természetszerűleg összefüggenek bizonyos, az anyagtól elválaszthatatlan részei, a fenség alapfeltétele számunkra szükségképpen az a tehetség lesz, hogy a számba jövő részek közül mindig a legalkalmasabbakat válasszuk ki, és egybefűzésük útján mintegy szerves egészet alkossunk belőlük. Mert egyik a mondánivaló kiválasztása, másik a kiválasztott részek tömör egybefoglalása által ragadja magával a hallgatót. Szapphó például a szerelmi örülettel együtt járó szenvedélyt mindig kísérő jelenségeiből, azaz érzékelhető valóságából alkotja meg. De hogyan mutatja meg a maga kiválóságát? Úgy, hogy kitűnően ért a legkiemelkedőbb s leglényegesebb vonásoknak mind kiválasztásához, mind egymásbafűzéséhez.” Most következik a költemény idézése. Longinosz művét Nagy Ferenc fordította görögből (1965-ben jelent meg). Szapphó szerelmes énekét Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában közölte. Ez a fordítás követi az eredetit, hű, de kétségkívül nem olyan szép, mint Ady átköltése. Ekképp hangzik:

*Mintha isten volna e boldog ember,
Hogy veled lehet s a szemedbe nézhet,
Melléd ül s édes szavaid zenéjét
Hallja közelnél,*

*S hallja vággyal telt kacagásod – engem
Nyugtalan szívem dobogása ver fel,
Percre láttalak s elakadt a lélek
Bennem, a szó is,*

*Nyelvem eltört, hogy hebegek csak, íme,
B römön finom tüzek átszaladnak,
Két fülem zúg és szemem is homályos
Ködbe borult már.*

*Végig ömlik rajtam a h s veríték,
Elfog hirtelen remegés, a f nél
Arcszínem zöldebb s a halálra késznek
Látsszom Agallis.*

T mi kell mégis, ha egyszer ez így van...

Annakidején a gimnáziumi magyarórákon bemutattuk még Kölcsey szép, de kissé ódonnak ható műfordítását is.

Pszeudo-Longinosz művét a francia Nicolas Boileau görög eredetiből franciára fordította (1674), ezáltal közzismertté tette Európában. Hatása óriási volt, s hozzájárult a stílusztika fejlődéséhez, s ahhoz, hogy a stílusztika önálló diszciplínává vált a 19. század elején. Természetesen a stílusztika kiválásának több oka is volt, de ez más téma. Azon viszont el lehet gondolkozni, hogy nyert-e a stílusztika a retorikától való elszakadásából, de ez is más téma.

Ha esetleg kikerült a középiskola tananyagból Szapphó szerelmes éneke, csempésszük vissza, Kölcseynél is, Adynál is, hátha így „fennmarad”.

Helyesírás-tanításunk gondjairól

Egy kontrollvizsgálat eredményei

Közel másfél évtizeddel ezelőtt az Eszterházy Károly Főiskolán felméréseket végeztem a jelentkezők, illetőleg a hallgatók helyesírási ismeretéről és beállítottságáról. 1998-ban a kommunikáció szakra jelentkezők felvételi dolgozatának helyesírási feladatmegoldását elemeztem, majd a következő esztendőben a tanulmányaikat megkezdő magyar és kommunikáció szakos hallgatók körében készítettem attitűdvizsgálatot. Annak idején mindkettőről beszámoltam a Magyartanítás hasábjain (1998. 4. 31–2; 2000. 1. 31–34). Az eltelt időszak feljogosít arra, hogy megismételjük az akkori felmérést, hiszen azóta megváltozott tanárképzési rendszerünk (a kétciklusú, BA–MA rendszerre való áttérés miatt), de más a társadalmi háttér és a diákok beállítódása is. 2012 szeptemberében tehát megismételtem a felmérést, az összehasonlíthatóság végett változatlan formában. Az utóbbi tényt azért érdemes hangsúlyozni, mert a két eltérő rész közül a tesztet ma már másféleképpen kellene összeállítani, de az attitűdvizsgálat továbbra is hatékonyan szolgálja céljainkat. A

következőkben a korábbi és a mostani eredmények összevető elemzésével újabb tanulságokat igyekszem levonni.

1. Helyesírási szintfelmérő

A helyesírási feladatsor készítésekor az volt a fő szempont, hogy 1998-ban a kommunikáció szakra jelentkezők megoldható, egyértelmű példákkal találkozzanak. Éppen ezért az intézményi felvételi teszt összeállítója – jelen sorok szerzője – a megoldandó szavak, kifejezések döntő többségét a szabályzat szabálypontjainak típuspéldáiból válogatta. Mindezek ellenére az eredmények a vártnál sokkal gyöngébbek lettek, és akkor ez a tény tette sürgető feladattá az okok feltárását. Az 1998-s felmérés 200 felvételi dolgozat alapján készült, míg a 2012-es kontrollvizsgálatban 60-an vettek részt, 30 kommunikáció és 30 magyar alapszakos (BA) hallgató, hároméves főiskolai tanulmányaik legelején. (A évszámokat követő **K** a kommunikáció szakos, **M** a magyar szakos hallgatók adatait jelöli.)

		1998 K	2012 K	2012 M
1.	vízvezeték-szerelő	50%	28%	20%
	vízvezetékszerelő	47%	69%	77%
	mindkettő helyes	3%	3%	3%
2.	társadalomtudomány	72%	80%	88%
	társadalom-tudomány	20%	0%	6%
	mindkettő helyes	8%	20%	6%
3.	mendemonda	40%	20%	10%
	mende-monda	44%	70%	70%
	mindkettő helyes	16%	10%	20%
4.	hagyja	68%	50%	66%
	hígyje	3%	3%	0%
	mindkettő helyes	29%	47%	34%
5.	(ők most) játsszák a meccset	29%	22%	25%
	...játsszák...	36%	60%	56%
	mindkettő helyes	35%	18%	19%
6.	Batthyány	68%	50%	47%
	Batthyányi	25%	47%	50%
	Battyány	7%	3%	3%
7.	Kossuth-díj	78%	94%	94%
	Kossuth díj	16%	6%	3%
	Kossuth Díj	6%	0%	3%
8.	Keleti pályaudvar	42%	36%	42%
	Keleti-pályaudvar	42%	47%	30%
	Keleti Pályaudvar	16%	17%	28%
9.	(megtartjuk) az anyak napját	18%	30%	36%
	...az Anyák napját	48%	30%	32%
	...az Anyák Napját	34%	40%	32%

10.	Bernadettől	48%	60%	53%
	Bernadett-től	52%	37%	47%
	Bernadettől	0%	3%	0%
11.	mahara-dzsa	60%	66%	90%
	maharad-zsa	24%	20%	10%
	mahar-adzsa	16%	14%	0%
12.	pén-zért	38%	50%	46%
	pénz-ért	60%	40%	46%
	nem választható el	2%	10%	8%

A legfontosabb kérdés: vajon javult vagy romlott a diákok helyesírási készsége?

Az adatok elemzése után ambivalens kép alakul ki: hat szóalak esetében rosszabb, másik hat esetében pedig jobb megoldás született. Kirívóan gyöngébb a *vízvezeték-szerel* és a *mendemonda* megoldási átlaga, viszont határozottan jobb a *Kossuth-díj*, az *anyák napja* írásmódja, valamint a két elválasztási példa. Nem megnyugtató a *hagyja-higgye*, a *játsszák* és a *Batthyány* alakok megfelelő ismerete. Külön kell szólni az elválasztás és a szótagolás kérdésköréről. Az 1990-es években még érezhető volt a korábbi – a szótagolást mellőző vagy háttérbe szorító – olvasástanítási módszerek káros utóhatása. Másfél évtizede még sok gond volt a számítógépes szövegszerkesztők automatikus elválasztási programjaival, és ez a sajtótermékek esetében ugyancsak visszatérő probléma volt. Azóta határozott előrelépés történt ezen a téren, és az elválasztási feladatok megoldásában mutatkozó javulás e tényezőkkel is magyarázható. (Persze a *pénz-ért* 46%-át továbbra is sokalljuk!) Más tanulsága van a *Bernadett* l határozóragos forma írásmódjának. Lefrásakor az egyszerűsítés elvét alkalmazzuk, de ha nem utónévről, hanem vezetéknevről van szó, már nem érvényesíthetjük az egyszerűsítés elvét: *Papp – Papp-pal*, *Kiss – Kiss-sel*. Helyesírási szabályzatunk most készül a 12. kiadása ezt a némileg zavaró kettősséget megszünteti, és egyik tulajdonnévfűpus esetében sem kell majd alkalmazni az egyszerűsítés elvét. Néhány év múlva tehát hozzá kell szoknunk a *Bernadett-tel*, *Mariámm-nal* alakokhoz.

A következtetések levonása előtt lássunk még néhány további adatot! A százaléktértek összesítése szerint a tesztet 1998-ban 51%-osan tudták megoldani a felvételizők. Ugyanez maradt a magyar szakos hallgatók 2012-es értéke, viszont a kommunikáció szakosok átlaga 3%-ot romlott, a helyes válaszok aránya a kontrollvizsgálatban 48%-ra csökkent. Hogyan értékelhető mindez? Vegyük figyelembe azt, hogy az 1998-as felmérésben a felvételizők válogatás nélkül szerepeltek, most viszont a már főiskolás hallgatók oldották meg a feladatsort. Igaz, újabban már külön felvételi nincs, és így nem szakmai válogatás után, hanem az érettségi vizsga eredménye, valamint másféle pontok alapján lehet bekerülni a felsőoktatásba. Ez pedig egyértelmű színvonalcsökkenéshez vezet, hiszen a jelentkezők előzetesen nem készülnek választott szakjukra. Visszatérve a százalékos értékekhez: most a felsőoktatásban bent lévők – a „szerencsés kiválasztottak” (?) – eredménye nagyjából ugyanolyan, mint korábban a felvételizőké volt, akik között tudvalevőleg igen gyöngye képességű jelöltek is voltak. Ennek fényében korántsem lehetünk elégedettek az eredményekkel, és ezt alátámasztja egy másik adat is. A 12 válaszból álló feladat átlaghibaszáma 1998-ban 5,5 volt. 2012-ben viszont mindkét kategóriában rosszabb eredmények születtek: a kommunikáció szakosok esetében 6,03, a magyar szakosok között 5,75 volt a hibák átlagos száma egy dolgozatra vetítve. De mivel az átlag sok mindent egybeemos, nézzük meg a szélső értékeket is:

A hibák Száma	A dolgozatok százalékaránya		
	1998 K	2012 K	2012 M
1.	1	0	3
2.	5,5	0	3
3.	14,5	3	10
4.	18	3,3	13
5.	21	23	27
6.	14	29	27
7.	11	23	17
8.	10	12,7	0
9.	3	6	0

A hibák Száma	A dolgozatok százalékaránya		
	1998 K	2012 K	2012 M
10.	1,5	0	0
11.	0,5	0	0
12.	0	0	0

Összegezeként elmondható, hogy továbbra sem megnyugtató az érettségizettek helyesírása. Sok a bizonytalanság, a gyakorlatlanság, az esetlegesség, sőt a kellő ismeret hiánya. Alapkészségről lévén szó, mindezek kijelölik a további tennivalókat, és rámutatnak az elmélyült gyakorlás fontosságára.

2. Felmérés a helyesírás tanításáról

Az előző felmérés folytatásaként 1999 szeptemberében azt vizsgáltam, hogy az egri főiskolára érkezett elsőévesek – tehát jórészt a frissen érett-

ségizettek – hogyan értékelik a helyesírás általános és középiskolai tanítását. A kérdőívet akkor 110 magyar és kommunikáció szakos hallgató töltötte ki főiskolai tanulmányai második hetében. A kontrollvizsgálat 2012-ben ugyanilyen körülmények között zajlott, a csökkenő hallgatói létszám miatt 30 kommunikáció és 30 magyar alapszakos (BA) hallgató részvételével.

Milyen helyesírási feladattípusokkal találkozott az általános és a középiskolai magyarórán?

	1999	2012 K	2012 M
Csak tollbamondással	22	12	10
Tollbamondással és más feladatokkal	55	74	74
Kiegészítő feladatokkal	28	33	40
Tesztekkel	21	30	20
Feleletválasztós tesztekkel	3	27	30
Hibás szöveg javításával	21	50	36
A középiskolában semmilyen	1	0	6

A kérdéssel annak a megállapítása volt a célom, hogy a legismertebb, legegyszerűbb és legkönnyebben lebonyolítható tollbamondáson kívül még milyen változatos feladattípusokat alkalmaznak a szaktanárok (pontosabban közülük mennyire emlékeznek az egykori diákok). A válaszadók több feladattípust is megjelölhettek, ezért az összesítés meghaladja a 100%-ot. Az 1999-es felmérésben még egysíkú kép rajzolódott ki, mivel akkor a résztvevők általában csak 1-2 feladattípust tudtak megnevezni (az átlag mindössze 1,5 volt). Figyelemre méltó, hogy a válaszadók egyötöde csak a tollbamondásra emlékezett vissza,

valamint az, hogy szintén mintegy egyötödük nem jelölte meg a tollbamondást. Mindössze egyetlen olyan hallgató volt, aki öt különböző gyakorlatfajtát adott meg.

Mindenképpen kedvezőbb a kontrollvizsgálat eredménye: 2012-ben a válaszadók döntő többsége nem csupán egy-két feladattípust nevezett meg, hanem hármát-négyet, sőt akár ötöt is. Ez azt jelenti ugyan, hogy változatosabbá vált a gyakorlás folyamata, ám annak határfoka már kétséges – ahogy azt az előző adatsor, a feladatmegoldás eredményei, valamint az alább részletezendő válaszok is valószínűsítik.

Korábbi tanulmányaira visszaemlékezve, milyennek látja a helyesírás tanítását az általános iskolában és a középiskolában?

	1999	2012 K	2012 M
Az általános iskolában:			
Jónak	60	75	76
Nem jónak	19	20	21
Nem válaszolt	21	5	3
A középiskolában:			
Jónak	35	55	62
Nem jónak	64	40	38
Nem válaszolt	1	5	0

Az általános iskola és a középiskola megítélése között az 1999-es vizsgálat szerint igen nagy eltérés volt. Mint ismeretes, az utóbbi iskolatípusban az irodalmi anyag túlméretezett volta miatt a magyarórák helyett rendszeresen irodalomórákat tartottak (voltak kénytelenek tartani). A helyesírást

módszeresen nem gyakoroltatták, a készségfejlesztésre nem jutott idő, ám a tanárok a megfelelő színvonalat elvárták. Röviden: nem tanították, hanem osztályozták. Így vallottak erről a diákok 1999-ben:

Az általános iskolában sokkal többet foglalkoztunk helyesírással, mint a középiskolában, ahol legtöbbször röpdolgozatok alkalmával találkozunk tollbamondással. Követelmény volt, hogy helyesen írjunk, gyakorlásra azonban alig volt lehetőség.

Csalódottan tapasztaltam, hogy az általános iskolában megkapott szilárd alapra nagyon gyéren és hiányosan építkezünk a középiskolában.

Tanítani nem igazán tanítottak, csak számon kérték. Akinek volt hozzá érzéke, az jó jegyet kapott, akinek nem, az rosszat, de nem igazán lehetett rajta segíteni.

A mostani helyzetkép látszólag kedvezőbb a korábnál: a szakadék csökkent a két iskolatípus között, bár el nem tűnt. Több mint egyharmaddal kisebb azoknak az aránya, akik az általános iskolával összevetve hiányosnak ítélték a középiskolai felkészítést. Sajnos azonban a részletekről már nem tudunk meg semmit – ezért az elbizonytalanító látszólag az előző mondatban –, ugyanis az iméntiekhez hasonló kifejtő magyarázatot egyetlen válaszadó sem fűzött a kérdéshez, holott lehetőség lett volna rá a feladatlapra. Ez a kényelmes és minimalista hozzáállás a felmérés egészére vonatkozik. Jobbára csak a bekarikázandó válaszokra szorítkozott a hallgatók munkája, a bővebb kifejtést igénylő kérdésekre is csak egy-két szavas feleletet adtak. Amíg 1999-ben 10-20 percet vett igénybe a kitöltés, most alig néhány perc alatt végeztek vele – mindez főiskolai életük második hetében, miután alapos felkészítést kaptak a vizsgálat céljáról, hasznáról.

Mit vár a főiskolától ezen a téren?

1999-ben még nagyon sokat vártak az elsőévesek a főiskolától: azt remélték, hogy a főiskola megtanítja őket helyesen írni, illetőleg tovább csiszolhatják, finomíthatják, elmélyíthetik meglévő ismereteiket. Mindössze négyen nyilatkoztak úgy, hogy a helyesírás tanítása nem a felsőoktatás feladata.

Helyesírási készségem még nagyon sok gyakorlást igényel, ehhez pedig szakszer segítségre van szükségem.

A Miért? kérdésre való választ. Sok szóról nem értem, hogy miért pont úgy kell írni, honnan

is ered. Emellett a rálátási készség fejlesztését, átlátni a helyesírást, mint egy komplex és érthet rendszert.

Szeretném behozni a lemaradásom, bár tudom, hogy a f iskolának nem ez lenne az els dleges feladata. Szerintem a f iskolán már csak csiszolgatni kellene a tudásunkon. A középiskolából ide kerülve rádöbbenünk, hogy mennyire keveset tudunk. A f iskolákon jóval magasabb a követelmény, mint amit magunkkal hozunk. Ez óriási probléma nekünk, diákoknak, és a f iskolai tanárainknak is.

2012-ben jobbára szűkszavú és semmitmondó válaszok születtek. A kommunikáció szakosok 20%-a nem is látta szükségét a válaszadásnak, ezzel szemben a magyar szakosok mindegyike írt néhány szót. A tartalmi vonatkozásokon kívül érdemes összehasonlítani a korábbi és a mostani válaszok stílusát, fogalmazását, megszerkesztettségét:

Hogy elmaradásom jelent s részét pótoljam.

Azt, hogy az olvasás nagy mennyiségének köszönhet en javul a mi helyesírásunk.

Aki nem tud, az megtanul helyesen írni.

Minél mélyebb tudást kapjak a magyar nyelv és irodalom körébe tartozó szakirodalmakról.

Véleményem szerint f iskolán már nem szükséges helyesírást tanítani, hisz az érettségig kötelez elsajátítani.

Szinten tartást, fejl dést.

Tovább b vítetni a szókincsemet, szakkifejezéseket tanulni, valamint ezek helyesírását is elsajátítani.

Nincsenek nagy elvárásaim.

Megfelel képzést.

Semmit. Ilyen korban már valakinek van ingere arra, hogy helyesen írjon. Vagy már úgyis mindegy.

Mivel nagyon hiányosan tanulják meg a helyesírást a diákok az általános iskolában, nem rendelkeznek megfelel alapokkal, ezért véleményem szerint ezzel a f iskola már nem sokat tud kezdeni. (Id hiány, összpontosított oktatás stb.)

A középiskolában hogyan osztályozták a helyesírást?

	1999	2012 K	2012 M
Szigorúan	55	45	45
Következetesen	30	42	45
Enyhén	2	3	5
Következetlenül	5	0	5
Kiszámíthatatlanul	7	7	0
Sehogy	1	3	0

A szigorúan és a következetesen válaszokat pedagógiai szempontból elismerésnek tekinthetjük, így a válaszok 80-90%-a pozitív. Az előző kérdés adataival és feleleteivel összevetve azonban kiderül, hogy a szigorúság mögött sok esetben csak számonkérés van, tanítás és gyakorlás nem mindig. Az 1999-es válaszadók 7%-a megjegyezte, hogy már a középiskola első osztályától kezdve az érettségi dolgozat pontozási rendszere alapján értékelték őket; a kontrollvizsgálat eredménye ezt nem igazolta. A 2012-es felmérésben kiegyensúlyozott arányban szerepel a két pozitív válaszlehetőség, a következetesség fokozott érvényesülése mindenképpen kedvező irányú változás.

Mit tart helyesírásunk legégetőbb gondjának?

A kérdés megfogalmazásával szándékosan tág értelmezési lehetőséget hagytunk a hallgatónak a véleményalkotásra, problémaérzékenységük kifejezésére. Kétféle megközelítéssel találkozunk: **(a)** elvi (helyesírásunk általános helyzete, megítélése), **(b)** gyakorlati (a magyar helyesírás legnehezebb területe). A megfelelő rálátást igénylő válaszadásra azonban a résztvevők 17, illetve 15%-a nem vállalkozott. Mivel a 2012-es felmérésben a két alapszak hallgatónak válasza nem különböző szignifikáns módon, nem volt értelme külön szerepeltetni a két adatsort. A számok továbbra is százalékban értendők.

	1999	2012 KM
Az idegen szavakat	37	5
A helyesírás elhanyagolását	13	10
Az iskolai hiányosságokat	11	18
Az internet negatív hatását	–	22
A sajtó helytelenségeit	3	0
Nehezen tanulható	2	0,6
A sok szabályváltozást	1	0,6
Az egybe- és a különírást	8	0,6
A tulajdonnevek írását	5	8
A <i>j – ly</i> kettősségét	0	10
Az elválasztást	3	0
A sok kivételt	0	0,6

A korábbi és a mostani válaszok között e kérdésben mutatkozott a legnagyobb arányú eltérés. Míg 1999-ben az idegen szavakat tekintették a legnagyobb gondnak (37%), addig mostanra ez az arány 5%-ra mérséklődött. 1999-ben többen drámai szavakkal, végletes megfogalmazással jellemezték az akkori helyzetet (nyelvünk visszafejlődése, a magyar nyelv eltűnése stb.). Egyértelműen nem állapítható meg, hogy saját meglátásaikra támaszkodtak-e, vagy pedig iskolai, tanári útmutatásokat idéztek-e föl. 2012-ben ilyen sarkos vélemény egyáltalán nem fogalmazódott meg. Az 1990-es évek végén még nem beszélhettünk az internet hatásáról, most viszont a résztvevők több mint ötöde a helyesírást befolyásoló komoly tényezőnek tartja. 1999-ben azok, akik a helyesírás elhanyagolását kifogásolták, társadalmi jelenségről beszéltek (általános igénytelenség, sajtó, tévé, feliratok, kiírások, szórólapok stb.). 2012-ben visszafogottabb válaszok születtek, a médiumokat nem említették. Jelentősen, több mint másfélszeresére nőtt azoknak az aránya, akik az iskola felelősségét, meghatározó voltát hangsúlyozták.

A konkrét jelenségek megítélése is alaposan megváltozott. A mai hallgatók nem érzékelik az egybe- és különírás szabályrendszerének bonyolult voltát, ellenben nehezznek tartják a *j – ly* kettősséget, holott ezt az előző felmérésben egyáltalán nem említették. Már az előzőekben is szó volt –

pozitív kicsengéssel – az elválasztásról, az itteni adatok szintén kedvező változást jelölnek.

Néhány vélemény 2012-ből [betű szerinti idézetek]:

Egyre csökken a kézi írásra aló igény.

A mai netes világban engem is elkapott a chatelés láza, és ezalatt a hét év alatt amit eltöltöttem a virtuális beszélget világban, a vessz ket nem nagyon tudom mikor kell használni, a szavakat válogatás nélkül írom kis és nagybet kkel valamint egyre több olyan szót írok egybe, amit nagyon nem kéne.

A fiatalok egyre többet használnak rövidítéseket, emiatt pedig egyre helytelenebbül írnak. A problémát az jelenti, hogy vannak olyan oktatási intézmények, ahol a magyar órán a tanár/n elfogadja ezeket a rövidítéseket.

Úgy gondolom a középiskolákban vagy gimnáziumokban nagyobb hangsúlyt fektetnek az idegennyelvek oktatására, mint a magyar nyelvre és a helyesírásra.

A közösségi oldalak elterjedésével megjelen rövidítések mindennapokba való beépülése véleményem szerint a legnagyobb probléma.

Azt, hogy a mai világban a különféle szleng és egyéb tényez k beleépülnek mind a virtuális, mind az iskolás tanulmányokban.

Már nem sok helyen használjuk a helyesírást f ként a mai fiatalok nem!

Milyen helyesírási kézikönyveket, kiadványokat ismer?

	1999	2012 K	2012 M
A magyar helyesírás szabályai	73	63	27
Helyesírási kézisztótár	20	0	40
Kis magyar nyelvtan	16	0	3
Gyakorlókönyvek	13	0	0
Helyesírásunk	8	0	0
Magyar helyesírási szótár	–	6	20
Egyéb*	20	12	30
Nem tudott válaszolni	12	23	12

* *Édes Anyanyelvünk, Magyar Nyelv r, Idegen szavak kézisztótára, Magyar értelmez kézisztótár.* Hibás címek: Magyar helyesírási kézikönyv, Magyar kézi helyesírássztótár, A magyar helyesírás kézikönyve, A magyar helyesírás alapelvei

A korábbi felméréshez képest a helyesírási kézikönyvek ismerete terén is nagy változást tapasztalhatunk. Meglepő, hogy mennyire tájékozatlannak tűnnek az érettségizettek: kevesebben nevezték meg a szabályzatot, semmilyen gyakorlókönyvet nem tudtak megemlíteni, még a körülírás szintjén sem, drasztikusan csökkent a *Kis magyar nyelvtan* ismerők száma, és a jelek szerepét kikerült a közoktatásból a *Helyesírásunk* c. kiadvány. Az is meglepő – ugyanakkor persze örvendetes –, hogy manapság többen ismerik a *Helyesírási kézisztótárt*, mint az előző vizsgálat idején. Azért meglepő, mert a *HKsz.*-t 1999-ben felváltotta a *Magyar helyesírási kézisztótár*, így azóta – az 1988-ban megjelentetett kötetnek – újabb lenyomata nem is készült. Az egyéb kategóriába sorolt munkák között helyes és helytelen címekekkel egyaránt találkozunk. Figyelemre méltó, hogy a kommunikáció szakosok közel negyede semmilyen idevágó kiadványt nem tudott megemlíteni. A két szak közötti különbséget mutatja, hogy a magyar alapszakos hallgatók – dicséretes módon – nagyobb számban ismerik a *Magyar helyesírási szótárt*.

Vajon mi okozza, hogy a gyakorlókönyvek

Mikor változtak legutóbb a helyesírási szabályok?

	1999	2012 K	2012 M
2000 után	–	16	12
Az 1990-es években	20	6	3
Az 1980-as években	16	16	3
Az 1950-es, 1960-as években	1	0	0
A nyelvújítás idején	1	0	3
Folyamatosan változnak	6	0	6
Nem változnak	1	0	0
Nem tudott válaszolni	55	62	73

A pontos válasz ismerete ugyan nem tartozik a legfontosabb tudnivalók közé, de valamiféle tájékozódási alap elvárható lenne az érettségizettek-től. Feltűnő, hogy a többségnek fogalma sincs ró-

most nem kerültek a diákok látókörébe? Talán az, hogy többségük az 1990-es években jelent meg egy vagy két kiadásban, majd a 2000-es években megcsappant az ilyen kiadványok száma, egy-szersmind a korábbiak hozzáférhetősége. Éppen ezért a teljesség igénye nélkül idézzünk föl néhányat a fontosabbak közül: Antalné Szabó Ágnes: *Hogyan írjam?* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996., 2004.; Antalné Szabó Ágnes: *Helyesírási tudás-próbák.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005.; Cs. Nagy Lajos: *Helyesírási gyakorlókönyv.* Trezor Kiadó, 1990., 2005.; Cs. Nagy Lajos: *Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv.* Trezor Kiadó, 1990., 2012.; Szathmári István: *A magyar helyesírás alapjai.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.; Noll Katalin: *Helyesírás mindenkinek.* Mozaik Kiadó, 1994., 1995.², 2000., 2006.; H. Tóth István: *Helyesen írok?* Origó, 1994.; Vörös Ferenc: *Helyesírási tréningek.* A szerző kiadása, 1993.; Vörös Ferenc: *Legyen biztos helyesírásunk!* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Mi tehet a magyartanárr? Honnan frissítheti fel példaanyagait, gyakorlatait, ha nincs közvetlenül hozzáférhető könyv? Ma ez már nem lehet olyan nagy gond, mint egy-két évtizeddel ezelőtt. Bátoran forduljon internetes forrásokhoz, mint amilyen többek között a *helyesiras.lap.hu* portál. Minden korosztály számára talál itt hasznos kiegészítő anyagokat, és önképzése szempontjából is jól hasznosítható.

la, vagy pedig még találgatni sem mert. Minden-esetre ez a válasz is kijelöli a felsőoktatás feladatát, a gyakorlatias helyesírás-tanítás mellett szükség van általános ismeretek közvetítésére.

Milyenek tartja saját helyesírási készségét?

	1999	2012 K	2012 M
Jónak	30	33	20
Megfelelőnek	17	36	20
Fejlesztendőnek	11	13	54
Közepesnek	17	9	3
Rosznak	15	0	3
Nincs érveke hozzá	1	0	0
Nem tudja megítélni	2	9	0
Nem válaszolt	7	0	0

Amíg az 1999-es önértékelés reálisnak tűnik, a teszt eredményeinek, valamint az előző válszoknak a fényében a 2012-es adatok igen nagy magabiztosságról – mi több –, önértékelési zavarról tesznek tanúbizonyságot. A magyar szakosok sokkal szerényebbek és reálisabbak, hiszen 54%-uk fejlesztendőnek tartja saját helyesírását. A kommunikáció szakosok viszont – úgy látszik – nem ismerik fel ennek a jelentőségét.

A felmérések alátámasztják, hogy a helyesírás-

si készség fejlesztését továbbra is kiemelt területnek kell tekinteni az általános iskolában, míg a középiskolában feltétlen előrelépésre van szükség, de még a felsőoktatás sem maradhat tétlen. Különös időszzerűséget ad mindennek helyesírási szabályzatunk 12. kiadásának közelgő megjelenése, melynek apropóján remélhetőleg újra felülkérül a helyesírás, valamint annak módszertana körüli aktív eszmecsere.

* * *

Halász Rita

A helyesírási kompetencia 15–16 éves szakiskolások körében

A vizsgálat célja

2009. október 1-jétől 2010. június 30-ig tanítottam magyar nyelv és irodalom tantárgyakat a gödi Piarista Szakiskola, Gimnázium és Kollégiumban. Jelen vizsgálat célja, hogy bemutassa, körüljárja a szakiskolások helyesírási kompetenciájának hiánya mögött húzódó társadalmi, szociológiai és lelki okokat, valamint hogy egyfajta mintavételként, látteleként közreadja és kézzel foghatóvá tegye a megkérdőjelezhetetlen, de nem elég nagy hangsúlyt kapó ténytet, miszerint a szakiskolások helyesírási kompetenciája messze elmarad az elvárt középiskolai szinttől.

Vizsgált személyek

A vizsgálatot 83 fő részvétellel végeztem, mind a 83-an az általam tanított 9. évfolyam tanulói voltak. A Piarista Szakiskola jellegéből fakadóan csak fiúk tanításával, nevelésével foglalkozik, így mind a 83 adatközlő neme férfi.

A középiskolák 9. évfolyama általában 14 éves (ha „évvesztes” a tanuló, akkor 15 éves) diákokkal indul. A Piarista Szakiskolába járók esetében az életkor megoszlása a következőképpen alakult: 14 éves, 1 fő (1,20%), 15 éves, 32 fő (38,55%), 16 éves, 33 fő (39,76%), 17 éves, 14 fő (16,87%), 18 éves, 3 fő (3,61%).

Ha a 14-15 éves kort tekintjük elfogadottnak és általánosnak a tanuló 9. évfolyamba lépésekor, kiderül, hogy a diákok 60,24%-a ennél idősebb életkorban kezdte meg a 9. osztályt.

Ez az arány három tényezőnek tudható be:

1. családi háttér,
2. fogyatékkal élő tanulók,
3. tanulási zavarok.

A **családi háttér** és az életkörülmények sokszor nem nyújtanak elég motivációt a gyerekeknek a tanulásra, a fejlődésre, így ő sem veszi komolyan tanulmányait és a szülők sem foglalkoznak vele. A szigor és a motiváció hiánya, valamint a lustaság azt eredményezi, hogy a diák több tárgyból megbukik, és ezért évet kell ismételnie.

A 9. évfolyamba két **értelmi fogyatékos** diák: egy 68-as IQ-jú és egy Down-szindrómás fiú járt. Ők mindvégig lelkesen, de jóval lassabban dolgoztak. Nehézséget okozott még, hogy állandó céltábláik voltak osztálytársaik gúnyolódásának, ugyanakkor ilyen nagy osztálylétszámban integrált oktatásuk megoldhatatlannak bizonyult. Ugyanígy a **szervi bajjal** küzdő diákok is nehezítették a haladást. Az egyik fiú siket volt, két másik tanuló pedig nagyothalló, ők mind szájról olvastak. Az évfolyamba járt egy erősen rövidlátó, egy vesebeteg, két szívbeteg és két asztmás diák is.

Tanulási zavarokkal a 83-ból 33 diák küzdött, a tanulói összlétszámának 39,76%-a.

Sajátos nevelési igényű (SNI-s): 21 fő, ez az összlétszám 25,30%-a

Nagyban megnehezítette a magyar nyelv és irodalom oktatását, hogy bár hetente egyszer foglalko-

zott konduktor az „SNI-sekkel”, a további heti két órában nem volt se mód, se idő speciális tanterv követésére, valamint arra, hogy speciális tankönyvből tanítsam őket.

Diszlexiás: 7 fő, ez az összlétszám 8,43%-a.

Diszgráfiás: 2 fő, ez az összlétszám 2,41%-a

Diszkalkuliás: 1 fő, ez az összlétszám 1,20%-a

Hiperaktív: 2 fő, ez az összlétszám 2,41%-a

A helyesírás tanítása, illetve a megszerzett ismeretek elmélyítése a tanulási zavaros diákok esetén rendkívül nehéz. Ezt okozza egyrészt maga a zavar (a diszlexia és a diszgráfia egyik alaptünete a helyesírási készség sérülése, a hiperaktivitás pedig a helyesírás-tanulás folyamata elé gördít szinte leküzdhetetlen akadályokat), másrészt pedig a 27–29 fős osztálylétszám, ami nem teszi lehetővé, hogy a tanulási nehézséggel küzdőkkel egyedileg, speciálisan foglalkozunk. Ennek következményeképpen a tanulási zavaroktól mentes, jobb készségekkel rendelkező diákok – a lassúság miatt – hamar elveszítik érdeklődésüket.

Vizsgálat

A vizsgálat „hatóköre”

A vizsgálatot a szavak szintjén végeztem, ám a szószint elkülönítése a szerkezetek szintjétől nem volt mindig egyértelmű a különírás, egybeírás esetén, hiszen „köztudott tény, hogy a gyakorlat oldaláról nézve a magyar helyesírás egyik legneuralgikusabb pontja a különírás és az egybeírás problémaköre. Ennek elsősorban az az oka, hogy a rendszerszerűség a magyar nyelvtan, azon belül is a szintaxis szabályai alakítják ki. Ahhoz, hogy a külön- és egybeírás szabályait megfelelően tudjuk alkalmazni, arra van szükség, hogy képesek legyünk különbséget tenni a szószervezetek és a szóösszetételek között, hiszen ezek a szabályok elsősorban a szavak összekapcsolásának, illetőleg az összetett szavak alkotásának törvényszerűségein alapulnak” (Laczkó–Mártonfi 2004). Előfordul, hogy a különbségtétel képessége önmagában nem elég. Ilyenkor csak az adott szövegösszefüggésből derül ki, hogy szószervezettel vagy szóösszetétellel van-e dolgunk. Segítségünkre lehet ugyanakkor a különbségtételben, ha magunk elé képzeljük a szó(szerkezet) jelentését szóösszetételként, illetve szószervezetként. Gyakran a szószervezetes megoldások szemantikailag nem helyesek, viszont humoros tartalommal bírhatnak.

A szavakat egységeknek feleltettem meg. Ennek értelmében egy egység volt a névutós főnév (pl. *pénzmiat*), az igeiktős ige (pl. *be tolja*), valamint az összetett szavak (pl. *er fitoktatás*) – függetlenül attól, hogy egybe vagy külön voltak-e leírva.

A helytelenül, hibásan egybe leírt, nem összetett szavakat (pl. *börtönbezárva*) két külön egységnek vettem.

Eredmények

A vizsgált korpusz adatainak összefoglalása

Összes témazáró dolgozat: 128 darab

A témazárókban leírt összes szó: 14 405 darab

A témazárókban leírt összes szóban vétett összes hiba: 1 178 darab; ez az összes leírt szó 8,18%-a.

Összesen tehát 128 témazárót dolgoztam fel, amelyeket a következő témákból írtam, és szám szerint a következőképpen oszlottak el:

* Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* című novellafüzérének egy részletéből (Második fejezet, melyben 1891. szeptember 1-jén a Vörös Ökörbe megy, és ott megismerkedik a társadalommal); 19 darab dolgozat.

* Kosztolányi Dezső *A kulcs* című novellájából; 43 darab dolgozat.

* A krimi műfajából; 29 darab dolgozat.

* Erőszak a művészetben témaköréből; 37 darab dolgozat.

A vizsgálat alapját képező főkategóriák: a kiejtés szerinti írásmód, a szóelemző írásmód, a hagyományos írásmód, az egyszerűsítő írásmód, a külön- és egybeírás, a kezdőbetűk, valamint az elválasztás kérdésköre.

Az összes hiba fő- és alkategóriánkénti megoszlása

A kategorizálást az előbbieken ismertetett hét főkategória alapján végeztem, melyeket a szabályzat alapján osztottam további alkategóriákra. Jelen vizsgálat szempontjából irreleváns a hibák témazárónkénti kategorizálása, így a korpuszt egy egységnek véve végeztem a besorolást.

A kiejtés szerinti írásmód szabályai ellen vétett hibák alkategóriákra bontva

A tanulók összesen 693 hibát vétettek 636 szóban. Ez az összes leírt szó 4,42%-a.

A kiejtés szerinti írásmód hibatípusai és a hibás szavak adatai

Mássalhangzó-rövidítés: 198 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 28,57%-a. Példa: *bekattant* 'bekattant'; *horor* 'horror'.

Mássalhangzó-kettőzés: 38 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 5,48%-a. Példa: *akki* 'aki'; *beteg* 'beteg'.

Mássalhangzó-kihagyás: 31 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 4,47%-a. Példa: *évezetes* 'élvezetes'; *fusztráció* 'frusztráció'.

Mássalhangzó-betoldás: 2 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 0,29%-a. Példa: *léptejít* 'lépteitől'; *ajtojig* 'ajtóig'.

Helytelen mássalhangzó: 17 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 2,45%-a. Példa: *bapírgalacsinnal* 'papírgalacsinnal'; *szalítécet* 'szanitécet'.

Mássalhangzó-felcserélés: 3 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 0,43%-a. Példa: *széfer* 'fészter'; *szpiho horor* 'pszichohorror'.

Magánhangzó-rövidítés: 273 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 39,39%-a. Példa: *kösszöntésből* 'köszöntésből'; *agresziv* 'agreszszív'.

Magánhangzó-hosszabbítás: 78 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 11,26%-a. Példa: *megszidót* 'megszidott'; *csinálni* 'csinálni'.

Magánhangzó-kihagyás: 3 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 0,43%-a. Példa: *gondolk* 'gondolok'; *vel* 'vele'.

Mellékjeltévesztés: 50 hiba; ez a kiejtés szerinti írásmódban előforduló hibák 7,22%-a. Példa: *eroszakos* 'erőszakos' *relytelyes* 'rejtélyes'.

A tanulók által ejtett hibák a kiejtés szerinti írásmód 10 hibatípusát érintik. Leggyakoribb tévesztésük a magánhangzó- és a mássalhangzó-rövidítés, de számottevőek a hibák a magánhangzó-hosszabbítás és a mellékjeltévesztés területén is. Kisebb mértékben, de még mindig jelentős számúak a mássalhangzó-kettőzés, -kihagyás, valamint a helytelen mássalhangzó hibái. A mássalhangzó-betoldás és -felcserélés, valamint a magánhangzó-kihagyás hibatípusa ritka.

Főleg a magánhangzó-rövidítés és -hosszabbítás hibáira igaz az, hogy ezek a tévesztések – nemcsak a szakiskolások, hanem akár a sztenderd nyelvváltozatot használó, jó szociális helyzetű „értelmiségiek” körében is – szignifikánsak. Leginkább az *i*-í használatakor nagy az ingadozás, hiszen a *bíztat* szót sokan *bíztat*-nak ejtik, a *kísér*-t pedig *kísér*-nek. Mivel ezeket a hibákat széles körben és gyakran vétik, ez a hibatípus kevésbé stigmatizált, mint a szóelemző írásmód ellen vétett hibák (1. A szóelemző írásmód szabályai és az ezek ellen elkövetett hibák számadatai).

A szóelemző írásmód szabályai ellen vétett hibák alkategóriákra bontva

A tanulók összesen 180 hibát vétettek 170 szóban. Ez az összes leírt szó 1,18%-a.

A szóelemző írásmód szabályai és az ellenük elkövetett hibák számadatai

A *kis* szó fokozott alakjait és ezek származékait hosszú *s*-sel ejtjük, de egy *s*-sel írjuk: 2 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 1,11%-a. Példa: *kiszebb* 'kisebb'.

A toldalékos szavakban mind a szótőnek, mind a módosult változatú toldaléknak világosan felismerhetőnek kell lennie: 25 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 13,89%-a. Példa: *akadályozák* 'akadályozzák'; *poháral* 'pohárral'.

A toldalékos szavakban mind a szótőnek, mind a toldaléknak világosan felismerhetőnek kell lennie: 43 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 23,89%-a. Példa: *gyilkosság* 'gyilkosság'; *arol* 'arról'.

Az összetett szavakban minden tagnak világosan felismerhetőnek kell lennie: 1 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 0,56%-a. Példa: *északa* 'éjszaka'.

Mássalhangzó-hasonulás, kiejtésben a *j* teljes hasonulása: 10 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 5,56%-a. Példa: *nagybáttya* 'nagybátyja'; *amya* 'anyja'.

Mássalhangzó-hasonulás, zöngéesség szerinti hasonulás: 30 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 16,67%-a. Példa: *elkébzélesei* 'elképzélesei'; *veszélyeszeti* 'veszélyezteteti'.

Mássalhangzó-kiesés: 17 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 9,44%-a. Példa: *elkezem* 'elkezdem'; *elkülte* 'elküldte'.

Az egy számnév mássalhangzóját a szó alpalakjában, valamint magánhangzók között a toldalékos szóalakok és a származékok egy részében hosszan ejtjük. Ennek ellenére írásunk a szókép állandóságára, valamint egyszerűségére törekedve a szó minden alakját egy *gy*-vel jelöli: 3 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 1,67%-a. Példa: *eggyezzenek* 'egyezzenek'; *eggyütt* 'együtt'.

Mássalhangzó-összeolvadás: 20 hiba; 11,11%-a. Példa: *szitta* 'szítta'; *teccett* 'tetszett'.

Mássalhangzó-rövidülés: 29 hiba; ez a szóelemző írásmódban előforduló hibák 16,11%-a. Példa: *álmi* 'állni'; *othon* 'otthon'.

A szakiskolás diákok leggyakrabban a toldalék és szótő felismerhetősége ellen, a csak a kiejtésben jelentkező zöngéesség szerinti mássalhangzó-hasonulás, a mássalhangzó-összeolvadás és -rövidülés szabályai ellen vétettek.

Ez a hibaszám mindössze negyede a kiejtés szerinti írásmód ellen vétett hibák számának, amely önmagában „szép” eredmény; de ha figyelembe vesszük, hogy az általános iskolában jobbra csak a szóelemző írásmód megtanítására, gyakoroltatására fordítják a figyelmet – azaz bár „az ötödik osztály a legalkalmasabb arra, hogy a helyesírási alapelveket megismerjék a tanulók, de sajnos, a kerettanterv csupán a szóelemző írásmódot emeli ki, s a következő három évben sem mutatja be helyesírásunk többi alapelvét” (Az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanácskének oktatói 2000) –, már nem is tűnik annyira jó eredménynek, amit még inkább megkérdőjelez az a tény, hogy ennek a „kiemelésnek” köszönhetően a gimnáziumokban és a szakközépiskolákban jóval ritkábban lehet találkozni ezzel a hibatípussal. A szóelemző írásmód ellen nem vétettek tehát széles körben, így aki például *barátság*-nak írja le a *barátság* szavunkat, számíthat arra, hogy megbélyegzik.

A hagyományos írásmód szabályai ellen vétett hibák alkategóriákra bontva

A tanulók összesen 42 hibát vétettek, ez az összes leírt szó 0,29%-a.

A hagyományos írásmód szabályai vagy hibatípusai és az ellenük elkövetett hibák számadatai

Köznyelvünk hangrendszerében már nincs meg a régi *ly* hang, írásunk azonban megtartotta az *ly* betűt, ezért számos szóban hagyományosan *ly* a *j* hang jele: 13 hiba; ez a hagyományos írásmódban előforduló hibák 30,95%-a. Példa: *kájhán* 'kályhán'; *ojan* 'olyan'.

A hagyományos írásmód főlegesen alkalmazása: 23 hiba; ez a hagyományos írásmódban előforduló hibák 54,76%-a. Példa: *ereye* 'ereje'; *párbalyra* 'párbajra'.

Az idegen szavakban bizonyos esetekben megtartjuk írásban a magyar nyelvben nem létező hangok

jelölését: 4 hiba; ez a hagyományos írásmódban előforduló hibák 9,52%-a. Példa: *pszihopaták* 'pszichopaták'; *tiller* 'thriller'.

Az idegen szavakban bizonyos esetekben megtartjuk a csak írásban jelölt néma hangokat: 1 hiba; ez a hagyományos írásmódban előforduló hibák 2,38%-a. Példa: *tírel* 'thriller'.

Kiejtés szerinti írásmód alkalmazása a hagyományos helyett: 1 hiba; ez a hagyományos írásmódban előforduló hibák 2,38%-a. Példa: *Atilla* 'Attila'.

Legszembetűnőbb hiba a *j* és *ly* közötti szignifikáns ingadozás. A diákok kevésbé képesek elvonatkoztatni az adott szótól, nem keresik meg a szótöveket vagy az összetett szavak tagjait, ami pedig a legtöbbször segítség volna a helyes alak eltalálásához (pl. a *párbaj* szó *baj* tagját önállóan le tudják írni helyesen, összetett szóként azonban már nem). Valamint az is kiderül, hogy nem gyakorolták, nem mélyítették el a hagyományos írásmódú szavak helyesírását.

Az egyszerűsítő írásmód szabályai ellen vétett hibák

A tanulók összesen 1 hibát vétettek, ez az összes leírt szó 0,01%-a.

A toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos mássalhangzót jelölő betűt kettőzöttre egyszerűsítjük. Ez a szabály nem érvényesíthető a szóösszetételekre: 1 hiba, ez az egyszerűsítő írásmódban előforduló hibák 100%-a. Példa: *csekkönyv* 'csekk-könyv'.

A teljes korpuszban egyetlen hiba fordult elő az egyszerűsítő írásmód kategóriájában. Mindez egyrészt azt mutatja, hogy maga a jelenség nem is túl gyakori, másrészt, hogy a tanulók – mivel nem áll biztos alapokon a helyesírásuk – inkább elkerülik a kritikus szavakat, és egyszerűbb, nagyobb biztonsággal leírható szavakat használnak.

A különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák alkategóriákra bontva

A tanulók összesen 282 hibát vétettek, ez az összes leírt szó 1,96%-a.

A különírás, egybeírás szabályai és az ellenük elkövetett hibák számadatai

A mindkét tagjukon külön-külön toldalékolható, illetőleg toldalékolat ikerszók elemeit kötőjellel kapcsoljuk össze: 1 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,35%-a. Példa: *hegyen hátan* 'hegyén-hátán'.

A névutót az előtte álló névszótól különírjuk: 2 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,71%-a. Példa: *gyilkosságmiatt* 'gyilkosság miatt'.

Ha a névutós kapcsolatok jelentése módosult, s ezért összetett szóvá váltak, egybeírjuk őket: 9 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 3,19%-a. Példa: *egymás utánja* 'egymásutánja'.

Az *a*, *e*, *az*, *ez* mutató névmásból és a különféle

névutókból álló kapcsolatokat egybeírjuk, ha egyszeges határozószót alkotnak, továbbá ha rámutatószói szerepűek, vagy ha kötőszószzerű szerkezetek részei: 5 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 1,77%-a. Példa: *a mikor* 'amikor'.

Ha az igeikötő közvetlenül a saját igéje (vagy igeeneve) előtt áll, egybeírjuk vele: 51 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 18,09%-a. Példa: *be illeszkedni* 'beilleszkedni'.

Ha az igeikötő követi az igét (vagy igeenevet), különírjuk tőle: 2 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,71%-a. Példa: *fogadtákbe* 'fogadták be'.

Az igeikötő külön szó marad, ha közte és igéje (vagy igeeneve) között más szó is van: 14 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 4,96%-a. Példa: *felakarja gyujtani* 'fel akarja gyűjtani'.

Az igeikötővel alakilag azonos határozószó nem személyes névmási szerepű, ezért egybeírjuk: 2 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,71%-a. Példa: *neki indult* 'nekiindult'.

A névmási határozószókat egybeírjuk a nyomósításukra szolgáló, eléjük tett személyes névmásokkal: 1 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,35%-a. Példa: *miatta* 'ömiatta'.

A névmásokat egybeírjuk az előttük álló nyomatékosító elemmel: 2 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,71%-a. Példa: *ön maga* 'önmaga'.

Különírjuk a *se* és a *sem* szót, ha névmások és határozószók után állnak: 3 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 1,06%-a. Példa: *évetse* 'évet se'.

A két egyszerű közszóból alakult szóösszetételeket egybeírjuk: 84 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 29,79%-a. Példa: *horror filmben* 'horrorfilmben'.

A *-fajta*, *-féle*, *-nem*, *-rét*, *-rét* és *-szer* képzőszerű utótagot a közszókkal egybeírjuk: 8 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 2,84%-a. Példa: *epizód szerű* 'epizódyszerű'.

A szót eredetének elhomályosulása miatt egybeírjuk: 1 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,35%-a. Példa: *hogy-hogy* 'hogy-hogy'.

A lazább kapcsolatú ikerszókat kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz: 1 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,35%-a. Példa: *egy két* 'egy-két'.

A toldalékokat egybeírjuk a szótövelel: 5 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 1,77%-a. Példa: *apjá hoz* 'apjához'.

Az alkalmi szókapcsolatokat különírjuk: 86 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 30,50%-a. Példa: *elég szépen* 'elég szépen'.

Az állandó szókapcsolatok egy részét egybeírjuk: 3 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen

vétett hibák 1,06%-a. Példa: *tönkre tegyen* 'tönkretegyen'.

Az ellentétes jelentésű igeikötőket kötőjellel kapcsoljuk össze: 1 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,35%-a. Példa: *össze vissza ment* 'össze-vissza ment'.

Számokhoz az *-as*, *-es* melléknévképzőt kötőjellel kapcsoljuk: 1 hiba; ez a különírás, egybeírás szabályai ellen vétett hibák 0,35%-a. Példa: *30 cas évek* '30-as évek'.

A vétett hibák száma egyértelműen alátámasztja azt az állítást, hogy a különírás, egybeírás kérdése a helyesírás legneuralgikusabb pontja. A kiejtés szerinti írásmód után ez ellen a kategória ellen vétettek a tanulók a legtöbb hibát. Mindez abból fakad, hogy míg a kiejtés szerinti írásmód hibái fakadhatnak figyelemtelenségből, valamint helytelen kiejtésből (aki a *körül* szót [körül]-nek ejti, úgy is fogja leírni), ezek az okok nem játszhatnak szerepet a különírás, egybeírás szabályainak figyelmen kívül hagyásakor. A diákok nem vagy nagyon ritkán tudják elkülöníteni az összetett szavakat a szószervezetektől, így általában tippelnek – sokszor helytelenül.

A legnagyobb ingadozás az alkalmi szókapcsolatok különírásánál, valamint a két egyszerű szóból alkotott összetett szavak egybeírásánál tapasztalható, de a „paletta” igen széles, a legtöbb szabálypontot érintik a tévesztések kisebb-nagyobb mértékben. Szignifikáns mértékű még az igeikötők különírása az igeiktől, mely szabály (azaz hogy ha az igeikötő közvetlenül a saját igeje előtt áll, egybeírjuk vele), az egyik legalapvetőbb helyesírási ismeret.

Mindez azt mutatja, hogy a tanulók nem érzékelik a különírt és egybeírt alakok közötti különbséget (*tanító n* : nő, aki éppen tanít vs. *tanítón* : akinek ez a foglalkozása), valamint azt, hogy nincsenek tisztában a névelő, a névutó stb. fogalmával, így nem is képesek morfémaakra bontani a szavakat, és a szabályoknak megfelelően leírni őket.

A kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák alkategóriákra bontva

A tanulók összesen 45 hibát vétettek, ez az összes leírt szó 0,31%-a.

A kezdőbetűk írásának szabályai és ellenük elkövetett hibák számadatai

Köszavainkat kisbetűvel kezdjük: 26 hiba; ez a kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák 57,78%-a. Példa: *és Iskola* 'és iskola'.

Írásunknak világossá és áttekinthetővé tételére végett a közzavakat is nagybetűvel kezdjük minden szöveg, valamint – pont, kérdőjel, felkiáltójel és bizonyos esetekben kettőspont után – minden új mondat élén: 4 hiba; ez a kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák 8,89%-a. Példa: *hihet* 'Hihető'.

Mind a családneveket, mind a keresztnéveket nagy kezdőbetűvel írjuk: 10 hiba; ez a kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák 22,22%-a. Példa: *Esti Kornélnak* 'Esti Kornélnak'.

A csak intézménynévszerű megjelölésekben a tulajdonnévi, illetőleg az azzal egyenértékű tagot nagybetűvel írjuk: 2 hiba; ez a kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák 4,44%-a. Példa: *vörös ökörbe* 'Vörös Ökörbe'.

Egyedi cím: a többszavas címekben csak az első szót és a tulajdonnevet írjuk nagy kezdőbetűvel: 2 hiba; ez a kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák 4,44%-a. Példa: *Vanília Égbolt* 'Vanília égbolt'.

Az *-i* melléknévképzővel ellátott tulajdonnevet kis kezdőbetűvel írjuk: 1 hiba; ez a kezdőbetűk írásának szabályai ellen vétett hibák 2,22%-a. Példa: *Trianoni béke* 'a trianoni béke'.

A legtöbb hiba a mondat belsejében nagy kezdőbetűvel írt közzavak használatából ered. Habár a diákok egy része tanul németül, némettanárunk pont azt emelte ki, hogy a tanulók nem írják nagy kezdőbetűvel a német főneveket. Azaz míg németül például az „*Übung macht den meister*” mondatban a *Meister* helyett *meister-t* írnak, egy hasonló közzszojt egy magyar mondatba a következőképpen használnak: „*A Férfi még szerelmes a n be.*”

Így a német nyelvi szabályokkal való helytelen analógia mint lehetséges magyarázat nem szolgál valaszsképpen.

Az elválasztás szabályai ellen vétett hibák, hibatípusok alkategóriákra bontva

A tanulók összesen 2 hibát vétettek, ez az összes leírt szó 0,01%-a.

Az elválasztás szabályai és az ellenük elkövetett hibák számadatai

Ha a két magánhangzó közötti mássalhangzót kettőzött betű jelöli, ennek egyik jegyét az előző sorban hagyjuk, másik jegyét pedig átvisszük: 1 hiba; ez az elválasztás szabályai ellen vétett hibák 50%-a. Példa: *legtö-bbük* 'legtöb-bük'.

Elválasztójel hiánya: 1 hiba; ez az elválasztás szabályai ellen vétett hibák 50%-a. Példa: *meg jelent* 'megjelent'.

A kisszámú hiba ez esetben nem azt mutatja, hogy a vizsgált személyek ismerik és biztonságosan alkalmazzák az elválasztás szabályait, hanem azt, hogy miután nem ismerik ezeket a szabályokat, nem is alkalmazzák őket; inkább elkerülik oly módon, hogy egyszerűen nem választanak el, hanem a leírandó szót átvisszik a következő sorra. Ez gyakran rendezetlenné teszi írásképeket, viszont „praktikusági”, a hibaszázalék csökkentését célzó okokból érthető jelenség.

Az eredmények összegzése

A diákok által leírt összes szó 8,14%-a volt hibás, azaz 100-ból 8 szót helytelenül írnak. Ez önmagában is a helyesírási kompetencia hiányosságaira enged következtetni, főleg annak tudatában és ismeretében, hogy a tanulók idegenkednek a nehéz szavaktól,

nyelvezetük és ezáltal leírt szavaik is egyszerűek, gyakori a szóismétlés.

A legtöbb hibát a kiejtés szerinti írásmód ellen vétették 693 hibával; ezt követték a különírás és egybeírás hibái 282 hibával, a szóelemző írásmód hibái 180 hibával, a kezdőbetűk írásmódjának hibái 45 hibával, a hagyományos írásmód hibái 42 hibával, az elválasztás hibái 2 hibával, végül pedig az egyszerűsítés hibái 1 hibával.

A kategóriánkénti tévesztések nem homogének, sok alkatégoriát, hibatípust érintenek, ami a diákok helyesírásának nagyfokú ingadozását mutatja.

Reális feladataink a szakiskolások helyesírási kompetenciájának fejlesztésével kapcsolatban

A legfontosabb, hogy értelmet nyerjen a tanuló számára is a helyesírás fontossága, ezért érdemes számukra gyakorlati példákat felhozni.

Olyan szövegekkel kell gyakorlatolni a helyesírást, amelyek érdeklik a tanulókat (egyszer egy Magyar Nemzeti Sportban megjelent cikket vettünk górcső alá, az ténylegesen lefoglalta őket).

Biztatni kell őket az olvasásra. Nehéz, de nem lehetetlen feladat. Érdemes az irodalmi kánont kicsit elfelejtve könnyebb fajsúlyú műveket a figyelmükbe ajánlani, akár a krimi műfajából is. Az olvasott szöveg – ha szerencsénk van, és a szöveget korrektor is átnézte, sőt még ki is javította – segíti a helyes alakok képét rögzíteni és elraktározni, mintegy lefénycépezni az agyban, amelyet újra és újra meg kell erősíteni – még több olvasás által. Ehhez kapcsolódóan rendkívüli fontossággal bír a tanórán egy-egy szöveg együtt olvasása, amely ugyanazt eredményezi, mint az előbb leírtak.

Érdemes minden órába beleépitni a helyesírást, akár villámkérdések, akár irodalmi szövegek elemzése során, hogy a diákok nap mint nap találkozzanak a

helyesírással, s a gyakorlás beépüljön a napi rutinjukba is.

Hogy valódi és hosszú távú eredményeket érjünk el, a diákok figyelmét, lelkesedését személyre szabottan kell felkelteni, hiszen nem érdekelhet mindenkit ugyanaz. Ugyanakkor az óra keretei nem engedik, hogy minden tanulóval egyenként foglalkozunk. Kompromisszumos megoldásként működhet, ha tesztet töltetünk ki velük érdeklődési körükről, és ez alapján válogatjuk össze a helyesírás gyakorlására szánt szövegeket. Nem haszontalan dolog egyfajta szerződést kötni velük, amely a tanár és diák együttműködéséről szól. Ennek értelmében a pedagógus – az ésszerűség határain belül – figyelembe veheti a tanuló igényeit (hiszen a szakiskolában nincsen előre meghatározott tanterv és tanmenet!), aki cserébe komolyan veszi a helyesírási szabályok megtanulását és gyakorlását.

A fennálló helyzetet, a helyesírás – főleg szakiskolában tapasztalható – nagyfokú ignorációját nem lehet alapjaiban megrengetni. Hogy ez megtörténhessen, ahhoz egyrészt a helyesíráshoz való hozzáállást, az arról való gondolkodást is újra kell értelmezni, másrészt fel kell nőnie egy olyan pedagógusgenerációnak, amely maga is komolyan veszi, ezáltal pedig hitelesen közvetíti a tanulók számára a helyesírás fontosságát, harmadrészt pedig élhetőbb körülményeket kell biztosítani a diákok és családjuk számára.

Mindez utópia és talán szélmalomharc is. Amit a szakiskolások helyesírási kompetenciájának fejlesztéséért tehetünk, azt mind kis lépésekben, araszolva, de mindig csak előrefelé araszolva, az ő szintjüknek megfelelően és az adott, konkrét problémára fókuszálva tehetjük. De mindezt megtehetjük. És meg is kell tennünk.

Szakirodalom

- A magyar helyesírás szabályai. Akadémiai Kiadó. Bp. 1994.
- A magyar nyelvi kerettanterv tervezetéről. Az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének oktatói. In: *Magyar Nyelv r*, 124. évf. 2. szám. 2000. 168–194.
- ANTALNÉ SZABÓ Ágnes. A magyar helyesírás vizuális rendszere. In: *Anyanyelv-pedagógia*. 2010/4. szám.
- BAKONYINÉ Kovács Bea. Központozás az iskolában. In: *Anyanyelv-pedagógia*. 2008/3–4. szám.
- BERNSTEIN, Basil. Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. *Valóság* 11: 47–57. 1971.
- BNO-10. A mentális és viselkedészavarok osztályozása. 1994. WHO – MPT.
- FEUERSTEIN, Reuven – FALIK, Louis H. – BOHÁCS Krisztina. A közvetített szolilokvia: a nyelv és a kommunikáció mediációja a belső beszéden keresztül. In: *Magyar Pedagógia*. 110. évf. 2. szám. 2010. 100–101.
- N. KOLLÁR Katalin – SZABÓ Éva. Pszichológia pedagógusoknak. Osiris Kiadó. Bp., 2004.
- LACZKÓ Krisztina – MÁRTONFI Attila. A különírás és az egybeírás. Vitaanyag. In: *Magyar Nyelv r*, Bp., 128. évfolyam 2. szám, 141–157.
- MASLOW, A. Elmélet az emberi motivációról. In: Oláh A., Pléh Cs. (szerk.): *Szöveggy jtemény az általános személyiségpszichológiához*. Tankönyvkiadó. Bp. 1989. 373–392.
- NAGY Zsuzsanna. 11. osztályos tanulók szövegalkotási képessége és szövegtani ismeretei. In: *Anyanyelv-pedagógia*. 2009/3. szám. <http://www.anyanyelv-pedagoqia.hu/cikkek.php?id=186>

Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny nyertesei

Sátoraljaújhely, 2012. október 12–14.

Az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny 2012. évi döntőjén a bírálóbizottság – helyezési sorrend megállapítása nélkül – a következő versenyzőknek ítélte oda Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint 10 000 – 10 000 Ft pénzzutalmat.

Versenyző	Iskolája	Felkészítő tanár
Baranyi Fanni	Táncsics Mihály Közoktatási Intézmény és Tehetségközpont, Orosháza	Fodor Éva
Barna Dávid	SZMK Gábor Dénes Tagintézmény, Szeged	Némethné Balázs Katalin
Csiszárík Katalin	Szalézi Szent Ferenc Gimnázium, Kazincbarcika	Harasztosi Viola
Fajcsák Erika	Neumann János Középiszkola és Kollégium, Eger	Hadnagyiné Kovács Judit
Farkas Márta	Szepsi Iskola, Szikszó	Víghné Kiss Éva
Hart Edina	Kölcsey Ferenc Főgimnázium, Szatmárnémeti	Bagosi Ilona
Hodula Ildikó	Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakközépiszkola, Székesfehérvár	Dohiné Gyetvai Mária
Horváth Zsófia	Nagy Lajos Gimnázium, Szombathely	Szikszaíné Pallós Patrícia
Jenei Attila	József Attila Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiszkola, Monor	Barnáné Szentgyörgyvári Ágnes
Máthé Esztella	Bálint Márton Általános és Középiszkola, Törökbálint	Devecsei Andrea
Megyeri Kitti	Bálint Márton Általános és Középiszkola, Törökbálint	Devecsei Andrea
Meszlényi Nóra	Jedlik Ányos Gépipari és Informatikai Középiszkola és Kollégium, Győr	Némethné Tóth Fruzsina
Mohácsi Péter	Puskás Tivadar Távközlési Technikum, Infokommunikációs Szakközépiszkola	Szabó Miklós
Molnár Janka	ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium és Kollégium, Budapest V.	Bánki István
Móré Viktória	Széchenyi István Közgazdasági, Informatikai Szakközépiszkola és Kollégium, Nyíregyháza	Pázmándi Katalin
Nagy Anna Mária	Berze Nagy János Gimnázium, Szakiskola és Kollégium, Gyöngyös	Bárdosné Kovács Erzsébet
Nagy-Kovács Dávid	Neumann János Középiszkola és Kollégium, Eger	Barna Viktor
Nagy Mátyás	Szabó Dávid Középiszkola, Barót	Csog Orsolya
Olt Annamária	Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium, Győr	Pákovics Enikő
Siklódi Nikolett	SZKKVSZKI Kőrösy József Tagintézmény, Szeged	Halász Ervin
Szalai Anna	Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged	Gortva Tamás
Szén Benjámin	Belvárosi I. István Középiszkola, Székesfehérvár	Bozsoginé Turcsik Judit
Szép Vanessa	Balassi Bálint Nyolcévfolyamos Gimnázium, Budapest	Ficzekné Molnár Mária
Valach Gabi	Széchenyi István Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági Szakközépiszkola, Békéscsaba	Tábor Lajos
Vízler Dávid	Belvárosi I. István Középiszkola, Székesfehérvár	Tóth Erzsébet

* * *

KÖNYVSZEMLE

Régi szavak szótára

Főszerkesztő: Kiss Gábor. Tinta Könyvkiadó, 2012, 6990 Ft

A nemrégiben megjelent tudományos igényű összeállított ismeretterjesztő szótár alcíme megvilágítja a tartalmat: „Kihalt, elfeledett és kiveszöbben lévő szavak, szóalakok és szójelentések magyarázata.” Hozzátehetjük: a mai ember számára sohasem ismert, meg sem tanult szavak magyarázata. Melyek

ezek a szavak? Teljesen nyilvános. Ezen szótár főszerkesztője mesélte egyszer ezen ismertetés írójának, hogy kisfiának el kellett magyaráznia: mi a szén. És ebben nincsen semmi meglepő: a gyerek addigi életében csak gázfűtést látott. Megrázó élmény volt, amikor leendő magyar szakos főiskolás

tanítványaim hosszas tépelődés és interaktív csoportos munka után megállapították, hogy a *vájár* valamiféle föld alatti állat. A mai gyerekek a Keménykalap és krumpliorr-ban is vannak ismeretlen szavak, ilyenek például az *úttör*, az *rs*, és Bagaméri-féle fagyaltos targoncát sem láttak. A *Maradj talpon!* televíziós vetélkedőben egy fiatalember sosem hallott a kopejkáról. Arra kérném tehát magyartanárok kollégáimat, hogy sohase ejtsenek ki az iskolai tananyagból olyan könyvet, amelyben sok az úgynevezett ismeretlen szó, mert eljuthatnak egészen a máig. Inkább lapozzák fel a *Régi szavak szótárát*.

A szótár – mint előszava is írja – széleskörű kutatáson alapul. Anyaggyűjtői végigpásztázták a régi magyar nyelvemlékeket, a magyar nyelvtörténeti kézikönyveket, a történeti szótárakat, régi irodalmi szövegeket. Így kerültek be olyan szavak, mint az *apol* 'csókol', az *aszó* 'kiszáradt völgy'. Számos kihalt szót tulajdonnevek őriztek meg, ilyen a *rér* 'sógör', *bakács* 'kocsigyártó', *tukacs* 'pisze, turcsi orr' (akár nagy kezdőbetűvel írhattam volna őket); az *aszó* rejtőzik az *Aszód* helynévben, de még ezen ismertetés írójának vezetéknevében is (semmi köze a *jászolhoz*, hanem a Kassához közel fekvő *Jászó* településhez). A *somlik* jelentése 'zöld héjából fokozatosan előtűnik; kifejlík', pl. a dió, de megtörténhet az efféle kopaszodás egy hegytetővel is, ekkor hívják *Somló*nak.

Vannak olyan régi szavaink, amelyek minden jelentésükben kiavultak. Ilyen a *pityke*; ma már egyik jelentése sem használatos: 1. 'féméből, főleg rézből készült füles, lapos gomb; rendszerint férfi felsőruhán, 2. 'értéktelen dolog'; vagy a *barla* 'mankó', vajon tudta-e szegény Barla diák, hogy mit jelent a neve? Ilyen a *gaj* 'rög, göröngy, földdarab'; Gönczy Pál 1869-ben még ezt a mondatot írta le ábécés-könyvében: *a kis billegény gajról gajra szökell*. Ezt akkoriban minden kisgyerek értette. Ma már egy televíziós vetélkedőben ly-nal írták, nyilván nem tudták, mit cselekszenek; „gajra ment” az egész feladvány, de senki nem vette észre. Viszont Gönczy Pált – egyébként Arany János barátja volt – megrótták bírálói, mert olyan szavakat is olvastattott, mint *szüty* és *veréce*. A *szüty*öt régebben hallottam mai gyerekektől 'tarisznya' jelentésben, de azt nem tudtam, hogy van *szüty lék* alakváltozata. A *veréce*, *ver ce* köznévként valóban ismeretlen lehet régóta; a szótár így adja meg a jelentését: 'pitvarnak vagy konyhának udvari ajtónyílására szerelt rácsos kis ajtó, mely megakadályozza, hogy a háziállatok a házba bemennek'.

A fenti példánál maradvá: vannak olyan elfeledett szavaink, melyeknek jelentését ki tudjuk következtetni: a *kis billegény* a barázdabillegető (a *barázdá* szerepel a szótárban, de nem közismert jelentésben). Sejthetjük, hogy a *kaszab* olyan mestert jelöl, aki kaszabol, vagyis mészáros. Egyébként a *Kaszab* is lehet mai vezetéknev. Esetleg kikövetkeztethetjük, hogy a *toll* jelentése stílus is lehetett, a *szaval* pedig

eredetileg azt jelentette, hogy szónokol, szónoki beszédet mond.

Előfordul, hogy egy szónak csak néhány jelentése veszett ki nyelvünkéből, s van olyan jelentése, amelyet ma is ismerünk. Ebben az esetben a szótár nem közli az ismert jelentést, csak az elfeledett jelentéseket. Mindenki tudja, hogy a *mulya* jelentése 'bamba, buta', ezt nem hozza a szótár, de tulajdonképpen két *mulya* szavunk volt (külön szócikkben szerepelnek, mivel homonimáknak tekinthetők): 'iszapos tócsa, posvány' és 'öszvér'.

Sok szavunknak a hangalakja változott meg, ezért nem ismerjük fel őket. Az *g* nyelvjárási szóalak, az *üveg* hangjainak összevonásából keletkezett. A *hegyet hágék*, *l t t lépék* kezdetű archaikus imádságban a *l t* jelentése lejtő, de erdélyi nyelvjárásokban völgy is lehet. A *teher* szónak volt *tere* változata (hogy nézni is tereh – írta a költő).

Van egy grammatika ellen beoltott unokám, aki tudja, mi a denominális nomen, de szívből utálja a nyelvtanórákat. Felcsillant a szeme, mikor megtudta, hogy a *csókolt* őseink úgy mondták, hogy *apol*; a *kínóra* is más szavunk volt: *mövet*; az *egyház* jelentése 'szent ház', kiszorította a latinból meghonosított *templom*, de megőrizték az olyan helynevek, mint *Kerekegyháza* (ahol valószínűleg kerek templom volt), az *egyházi* a templomszolga vagy sekrestyés, nem a pap; az *ünnepe* szent nap (*id-nap*), a *Keresztúr* nem más, mint Jézus Krisztus és így tovább. De annak is örült, amikor megértette Babits versét: Karcslú, mint a minaré, / illik néki a minét, vagyis az 'apró lépésekkel járt, feszes, kimért, háromgyeves ritmusú, szertartásos bókólásokkal és hajlongásokkal kísért francia eredetű, udvari, majd nemesi s polgári tánc a XVIII–XIX. században, menített' – ahogy a *Régi szavak szótára* akkuratusan megmagyarázza. A *Régi szavak szótár*ban szerepelnek a régi polgári élet olyan szavai is, mint a *snájdig*, *smukk*, *slepp*, *slemil*; az orosz kultúrából a *sztarec*, a szovjetből a *kulák*, de a *kopejka* még nem.

Az előadott személyes tapasztalatból pedig az következik, hogy melegen ajánlom a magyarórákra a *Régi szavak szótárát*, sőt nemcsak magyartanároknak és kíváncsi diákoknak, hanem mindenkinek, akinek szívügye a magyar nyelv ápolása, értékeinek megőrzése. Mindenki eligazodik benne: magyarázatai rövidek, világosak; szófaji minősítései korszerűek és egyszerűek; elrendezése és tipográfiája szemléletes, jól olvasható.

A szótár anyaggyűjtésében közreműködött Domonkos Barbara és Heiszer Gyula, szerkesztők: Kohári Anna és Mandl Orsolya, a kitűnő és világos előszót maga a főszerkesztő írta. A *Régi szavak szótára* A magyar nyelv kézikönyvei sorozat XXV. kötete, ez azt jelenti, hogy főszerkesztője és kiadója, Kiss Gábor folytatja nemes küldetését: nyelvészeti művek közzétételét, közöttük a magyar szókészlet megőrzését és bemutatását.

A. Jászó Anna

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna
24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.